

КИЇВСЬКА ШКОЛА ЕКОНОМІКИ

МАГІСТЕРСЬКА ПРОГРАМА З ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ВРЯДУВАННЯ

ДИПЛОМНА РОБОТА

"Політична індоктринація у середніх школах Росії та на тимчасово окупованих територіях України"

Студент: Сирбу С. О.

Науковий керівник: кандидат політичних наук,

професор факультету магістерських

соціальних та гуманітарних студій

Київської школи економіки

Гомза І. А.

Для здобуття освітнього ступеня: Магістр

за спеціальністю: 281 Публічне управління та адміністрування

Київ 2026

АНОТАЦІЯ	4
ВСТУП	5
ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ	7
Система освіти як елемент індоктринації	7
Освіта в авторитарних режимах	7
Освітня система в Росії	8
Регіональні виміри публічної політики в РФ	10
АНАЛІТИЧНА РАМКА	12
Концептуалізація та теоретичні очікування	12
Аргументація пошукового дизайну	15
Позакласна активність як канал індоктринації	15
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ДИЗАЙН	17
Вибірка	17
“ВКонтакте” як джерельна база дослідження	18
Операціоналізація патріотичного виховання	19
Використання LLM	20
Нормалізація публікацій та статистичні тести	21
Кейс стаді	22
Обмеження дослідження	22
РЕЗУЛЬТАТИ	23
Кількісний аналіз	23
Кейс стаді	27
Війна та інструменталізація етнічності	29
Історія та відносини з центром	31
Візуальні символи	33
Фреймінг “рідної мови”	34
Спільність механізмів індоктринації	35
ДИСКУСІЯ	36
Тимчасово окуповані території як прискорений ідеологічний апарат	37
Гомогенність російських регіонів	37
Декоративна локальна культура	38
Методологічний внесок	39
ПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ ДО ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	40
ВИСНОВКИ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	43
ДОДАТКИ	51
Додаток 1. Інструкції зі звітування про проведення патріотичних заходів	51
Додаток 2. Вибірка регіонів та шкіл	52

Додаток 3. Ключові слова, які містять патріотичне значення	53
Додаток 4. Ключові слова, які сигналізують про проведення заходів	54
Додаток 5. Системний промпт для класифікації публікацій, що містять патріотичну позакласну активність	54
Додаток 6. Нотація тесту Манна-Уїтні	55
Додаток 7. Список імен та назв для кейс стаді репрезентації історичних місцевих постатей	55
Додаток 8. Код для роботи з API “ВКонтакте” та аналізу зібраних даних	56

АНОТАЦІЯ

Дослідження присвячене трансформації системи політичної індоктринації в російських середніх школах у контексті посилення після початку повномасштабного вторгнення в Україну. Аналітичною проблемою дослідження є пошук регіональних відмінностей між низкою регіонів Росії, а також тимчасово окупованими територіями України. Джерельною базою дослідження стали публікації сторінок шкіл у соціальній мережі “ВКонтакте”. Для проведення дослідження застосовано змішану методологію: 1) кількісні методи — для виявлення міжрегіональної статистично значущої різниці у інтенсивності патріотичного виховання; 2) порівняльне кейс стаді — для виявлення механізмів патріотичного виховання у національних республіках Росії. Виявлено, що на тимчасово окупованих територіях України інтенсивність патріотичного виховання більша за російські регіони, а у національних республіках Росії школи вдаються до інструменталізації місцевих культур для індоктринації учнів у загальнодержавний патріотичний міф.

Ключові слова: політична індоктринація, середня освіта, Росія, тимчасово окуповані території України.

Кількість слів: 11323 слова.

ВСТУП

Освіта як інструмент формування національної ідентичності є одним з усталених предметів дискусії соціологів і політологів. Погляд на освітню систему як на інструмент відтворення трансгенераційних норм і цінностей, що легітимізують існуючий порядок домінує в літературі від класичних робіт Еміля Дюркгайма першої половини 20 ст. про школу як механізм соціальної інтеграції до більш пізніх концептів на кшталт ідеологічних апаратів держави Луї Альтюссера та “політики підручника” Майкла Епла (Durkheim, 1956; Althusser, 2014; Apple, 1991). В авторитарному контексті стабільність режиму часто залежить від політичної індоктринації протягом ранніх етапів життя. Консолідовані авторитарні режими цілеспрямовано використовують масову освіту для політичної індоктринації, зменшення мобілізаційного потенціалу населення та підтримки лояльності до влади (Paglayan, 2025). Приклад сучасної Росії не є винятком — держава прагне формувати думки та соціалізацію дитини через низку інструментів, від фреймінгу історичних подій на рівні підручників до участі в масових дитячих організаціях на кшталт “Орлят Росії” або “Юнармії”.

Водночас більшість емпіричних досліджень у цій сфері зосереджені на аналізі підручників і нормативно-правових актів, залишаючи поза увагою позакласну активність як окремих канал індоктринації. Позакласні заходи можуть бути релевантним джерелом для вивчення практик режиму через три розрізи: 1) вона є перформативною та ритуальною, формуючи ідентичність через безпосередню участь, а не засвоєння підручничого матеріалу (banal nationalism за Bilig (1995)); 2) вона посилює індоктринацію поза межами школи через залучення батьків та інших акторів завдяки конкурсам малюнків на політичні теми, військово-патріотичним вишколам тощо (класична політична соціалізація за Jennings & Niemi (1968)); 3) вона включає емоційно навантажені ритуали та символи, яким складно чинити опір у випадку інтерналізації (символічна влада за Бурд’є (1991)).

Також, відсутні міжрегіональні порівняння, існують лише спорадичні кейс стадії конкретних регіонів. Федеральні суб’єкти РФ можуть по-різному інтерпретувати та втілювати політику центру на місцях. Наприклад, у випадку з фреймінгом повномасштабного вторгнення в Україну деякі національні республіки адаптували легітимізацію агресії в залежності від місцевих етнорелігійних особливостей (Nakim et al., 2024). Ми припускаємо, що схожий механізм може працювати і у випадку індоктринації через освіту. Поєднання відсутності досліджень позакласної активності та її міжрегіональних порівнянь формує аналітичну проблему дослідження.

Російська система середньої освіти після початку повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році зазнала суттєвої мілітаризації та централізації патріотичного виховання. Тим не менше, ми припускаємо, що вона може функціонувати в умовах регіональної гетерогенності — між етнічно російськими регіонами, національними республіками з неросійською більшістю та тимчасово окупованими територіями України, де відбувається примусове переформатування успадкованої освітньої системи. Звідси формується аналітичне питання дослідження: Які регіональні відмінності існують у способі, яким російські середні школи транслиують громадянську ідентичність до учнів через позакласну діяльність?

Дослідження має пошуковий дизайн. Цей вибір зумовлений двома чинниками. По-перше, систематичні порівняльні дані про позакласну патріотичну активність шкіл у різних групах регіонів Росії практично відсутні в академічній літературі, тож основним завданням є виявлення тенденцій і механізмів, а не перевірка усталених гіпотез. По-друге, класичний підтверджувальний дизайн (наприклад, перевірка ефективності патріотичного виховання, де залежною змінною будуть переконання школярів) є недоступним через обмежений дослідницький доступ до поля в сучасній Росії та на тимчасово окупованих територіях України. Пошуковий дизайн дозволяє використати цифровий “слід” шкіл у “ВКонтакте” як заміник прямого польового спостереження, хоча й обмежує можливість виміряти реальний ефект індоктринації на свідомість учасників освітнього процесу.

Робота структурована наступним чином. “Огляд літератури” окреслює теоретичну дискусію та емпіричні дослідження освітньої системи Росії. В “Аналітичній рамці” концептуалізовано ключові поняття та сформульовано два теоретичних очікування. “Методологічний дизайн” описує вибірку регіонів і шкіл, логіку збору даних, операціоналізацію патріотичного виховання та процедуру класифікації публікацій. У розділі “Результати” представлено кількісні знахідки міжрегіонального порівняння та порівняльне кейс стаді національних республік. Завершують роботу дискусія, рекомендації для публічної політики, висновки, список використаних джерел та додатки.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Система освіти як елемент індоктринації

У межах дослідження освіти присутній домінантний погляд, що освіта — це інструмент консолідації суспільства на основі спільних елементів, як-от мова,

культурні практики та цінності. Наприклад, класичні тексти розглядають освіту як необхідний засіб досягнення “спільності” нації. В межах такого підходу, спільність досягається вивченням спільної мови та історії, а також набору “національних” цінностей (на кшталт патріотизму, прав людини, гідності). Така система створює з індивідів націю — погляд, який сповідують як дескриптивні (Anderson, 2016; Durkheim, 1956) та критичні дослідження (Apple, 1991). Сучасні автори зазвичай поділяють погляд на роль шкільної програми у формуванні національної ідентичності (Vickers & Jones, 2005: 3; Schissler & Soysal, 2005: 2; Lall, 2008). Дослідження конструювання ідентичності через середню освіту переважно розглядають логіку шкільної програми як інструмент “легітимізації певного знання та ідентичності”, згідно з Майклом Еплом (1991: 158).

Також, критичним для розуміння функції школи в суспільстві є концепт ідеологічних апаратів держави Луї Альтюссера. Це поняття протипоставляється репресивним апаратам держави на кшталт поліції, які в першу чергу реалізуються через монополію на насильство. Ідеологічні апарати держави, з іншого боку, є каналами для ретрансляції ідей панівного класу — вони є ретрансляторами панівних норм і практик. Для Альтюссера державна освітня система є одним з класичних прикладів такого ідеологічного апарату (Althusser, 2014). Таким чином, масова освіта в тій формі, в якій вона існує в багатьох країнах — це інструмент держави з формування та поширення норм, що стають домінантними та закладають основу спільної ідентичності.

Освіта в авторитарних режимах

Перед авторитарними режимами також постає дилема освітньої політики. З одного боку, вони потребують освіченого населення для підтримки економічного розвитку. З іншого боку, за модернізаційною теорією, вищий рівень освіти серед населення часто корелює з розвитком демократичних цінностей, більшого залучення в політичне життя та потенціалом до політики незгоди. Це створює ризики для режиму, які полягають у розвитку освіти та збереженні контролю влади (Tetteh, Edgell, 2024).

Сучасні автори, які досліджують тему освіти в авторитарних режимах, часто критикують вже згадане класичне положення модернізаційної теорії про те, що вищий рівень освіченості населення веде до демократизації держави (Lipset, 1959). Натомість вони вказують на те, що масове поширення освіти є важливим елементом політичної індоктринації та зменшення мобілізаційного потенціалу населення. Індоктринація через освітню систему в авторитарному режимі може мати декілька вимірів: поширення патріотизму та націоналізму; утвердження лояльності до неопатримоніального лідера та поваги до морального авторитету

державу (Paglayan, 2025). Більше того, політичну індоктринацію часто вважають “довготривалою інвестицією”. Деякі дослідження підтверджують, що до індоктринації через освіту більш схильні консолідовані авторитарні режими, які мають великий горизонт планування, а саме стабільні однопартійні та неопатримоніальні режими (Neundorf et al. 2024; Paglayan 2024; Tertychnaya et al. 2024).

Також, існують кількісні знахідки, пов’язані з освітою в авторитарних режимах і зменшенням мобілізації населення на політику незгоди. На основі аналізу даних із 97 країн за 1950–2019 роки автори Tetteh та Edgell підтверджують, що освітня індоктринація відіграє стабілізуючу роль для авторитарних режимів. Потенціал держави в індоктринації в освіті чітко корелює зі зменшенням адвокації населення за демократичні цінності та збільшенням підтримки чинного режиму. Відповідно, авторитарні режими ефективно використовують пропаганду в навчальних програмах для самозбереження, щоб збалансувати ризики, які несе освічене населення (Tetteh, Edgell, 2024).

Політична індоктринація досягається як через контроль над системою освіти, так і через механізми глибшого рівня, а саме контроль соціалізації дитини завдяки нейтралізації альтернативної соціалізації. Це може виражатися через участь у патріотичних молодіжних організаціях, яка в комбінації з прорежимними батьками може сприяти інтерналізації патріотичних почуттів. Другим фактором тут може виступати те, наскільки інформація, що супроводжує індоктринацію, є новою порівняно з минулими режимами на цій території (Neundorf & Pop-Eleches, 2020).

Освітня система в Росії

Два елементи досліджень освіти в авторитарних режимах збігаються з російськими емпіричними даними. По-перше, у випадку Росії розвернення централізованої системи патріотичного виховання дітей збігається з консолідацією режиму Путіна та нейтралізацією політичних опонентів протягом другої половини 2010-х рр. та початку 2020-х рр. Це збігається з аргументом про схильність до індоктринації через систему освіти в консолідованих авторитарних режимах (Neundorf et al. 2024; Paglayan 2024; Tertychnaya et al. 2024).

По-друге, російський кейс демонструє інтерналізацію патріотизму, описану Neundorf & Pop-Eleches (2020). Вона простежується через участь дітей в організаціях на кшталт “Юнарії” та “Орлят Росії”, а тяглість інформаційного простору простежується через відтворення радянської естетики: створенні масових дитячо-юнацьких організацій, подібних до Всесоюзної піонерської

організації СРСР, або комеморації радянських свят. Унеможливлення інших форм соціалізації можуть здійснюватися через обмеження доступу до інтернет-ресурсів, маркуванню або забороні “шкідливих” літератури чи кіно, криміналізацію “екстремістських організацій” та ведення реєстрів “іноземних агентів”. Відродження аналогів радянської піонерії та схвальність з боку батьків анекдотично відображено в одному з коментарів матері двох дітей, які є членами “Орлят Росії” та “Юнарії”:

Це моє материнське людське щастя, що знову повернулися ці рухи, та мої діти потрапили в цю хвилю. Це дуже важливо — для них та для мене, що вони по-іншому відчують себе в цьому світі. Тобто це зовсім інші діти.
(OTC LIVE, 2024)

Одна з головних проблем домінуючого підходу до досліджень систем середньої освіти та її зв'язку з формуванням національної ідентичності полягає в зосередженні переважно на підручниках, і, вужче, на підручниках з історії. Цей підхід панує в емпіричних дослідженнях російської системи освіти зокрема — вони здебільшого стосуються підручників з історії та ігнорують інші предмети й позакласну діяльність, як-от святкування 9 травня (“День Перемоги”), 12 червня (“День Росії”) та 4 листопада (“День народної єдності”) (Korostelina, 2014; Pachkov, 2023; Zajda & Zajda, 2012). Ще одна прогалина в цих дослідженнях має методологічний характер — у них домінує якісний підхід. Роботи мають експлораторний характер і здебільшого використовують тексти з російських підручників в якості аргументів.

Дослідження Йонни Алави є прикладом системного погляду на мілітаризацію шкільної освіти після 2022 року, який бере до уваги не тільки шкільну програму, а й позакласну активність. Авторка розглядає як патріотизм інтерпретується вчителями, учнями та батьками. Ключовий аргумент полягає в тому, що хоча зміст державної пропаганди часто не сприймається всерйоз та не має високого потенціалу мобілізації населення, натомість неформальні практики є дієвим дисциплінарним механізмом. Попри те, що ці практики не завжди переконують реципієнта, вони легітимізують мілітаризацію освіти через відсутність активного спротиву як з боку шкільних вчителів, так і з боку учнів чи їхніх батьків. Неформальні мілітаристські ритуали реалізовані через хештеги в соціальних мережах на кшталт #СвоихНеБросаєм, #ЗаПутина або #НамНеСтыдно, а також через такі практики як курс “Разговоры о важном” чи ініціатива “Письмо солдату” (Alava, 2025).

Кількісні дослідження на тему патріотичної індоктринації через позакласну активність не поширені на рівні академічних текстів, але існують у формі

журналістських розслідувань. Наприклад, “Новая Газета Европа” на базі публікацій шкіль у соціальних мережах зафіксувала теми “Разговоров о важном”, кількість згадок патріотичних подій до річниці повномасштабного вторгнення в Україну, а також рекламу контрактної служби у Збройних силах РФ (Таланова, 2023). Методологія, подібна до цього матеріалу, може бути застосована в межах цього дослідження. Також, згаданий текст не фокусується на регіональних відмінностях подібних заходів.

У дослідженнях, спрямованих на російську освітню політику на окупованих територіях України, автори переважно фокусуються на певному регіоні у форматі кейс-стаді. Наприклад, на Донецькій та Луганській областях, де до повномасштабного вторгнення культивувалася окрема від російської “республіканська” ідентичність (Barbieri, 2023), або на Херсонській області протягом 2022 року, де була помітна відсутність консолідованого плану по індоктринації місцевих школярів (Honchar, 2022). Оскільки з моменту окупації нових регіонів України пройшло вже декілька навчальних років, місцеві школи вже стали інкорпорованими в російську систему освіти, без створення окремих ідентичностей. Більше того, школи на окупованих територіях вже мають свої офіційні сторінки у російській соціальній мережі “ВКонтакте”, що дозволяє розглядати їхній контент в одній порівнюваній площині зі школами в російських регіонах.

Якщо розглядати різницю у позакласній активності всередині російський регіонах, то існують спорадичні огляди вивчення місцевих мов. Такі дослідження фокусуються на обмеженнях прав національних республік Росії в контексті освітньої автономії після 2017 року, коли президент Путін вказав на “неприпустимість” обов’язкового вивчення регіональних мов (Jankiewicz, Knyaginina, Prina, 2020; Yusupova, 2022). Ці дослідження переважно розглядають придушення регіональних ідентичностей як елемент патріотичного виховання (Iashchenko, 2023).

Регіональні виміри публічної політики в РФ

Загалом, різниця між регіонами Росії часто залишається поза увагою в контексті вивчення освітньої політики, яка розглядається як гомогенний інститут. Тож погляд на відмінності у патріотичному вихованні на прикладі трьох груп регіонів — з російською етнічною більшістю, неросійською більшістю та окупованими територіями України — може створити нову перспективу на динаміку взаємодії школи з єдиною програмою, яку пропонує Міністерство просвітлення РФ. Більше того, такий погляд дозволяє помітити тенденції, які випускає аналіз підручників

чи нормативно-правових актів Міністерства чи інших акторів, дотичних до освітньої політики Росії.

Існує корпус текстів, який дозволяє поглянути на публічну політику у регіонах Росії як на ситуацію, де локальні актори можуть певним чином модифікувати ідеологічні повідомлення, які надходять з федерального центру. На структурному рівні централізаційні зусилля під час перших двох президентських термінів Путіна не уніфікували регіони повністю, а радше кооптували локальних лідерів у вертикаль. Це залишило регіональним елітам простір для маневру в реалізації федеральної політики (Ross & Gel'man, 2010).

Можливість регіональної варіації створює умови, за яких політика ідентичності в етнічних республіках стає простором своєрідних “мнемонічних перемовин”. Кейс Татарстану дозволяє побачити, як локальна культурна ідентичність використовується одночасно і центром, і регіональними елітами. Етнічна культура або придушується там, де загрожує лояльності, або кооптується там, де може бути переформатована в провідник державного наративу (Yusupova, 2018). Прикладом придушення може слугувати скасування обов’язкового вивчення татарської мови у місцевих школах у 2017 р. (Коваль, 2017), а натомість прикладом кооптації — репрезентація татарського свята Сабантуй та інших національних свят як “основи процвітання” багатонаціональної республіки Татарстан (МБОУ "Кошаровская СОШ", 2025)

Наприклад, концепція легітимуючого націоналізму Кейті Стюарт передбачає певну автономію місцевої влади в тому, як вона ретранслює політику Кремля. На прикладі святкування Дня народної єдності вона демонструє ці відмінності: Карелія повністю відтворює наратив центру про “російську велич”, у той час як Татарстан наголошує на тому, що збереження різноманіття сприяє розвитку країни (Stewart, 2024). Схожий механізм адаптації федеральних наративів простежується для легітимації війни проти України. У Чечні — це “джихад” і випробування “справжньої” чоловічості, а у Бурятії участь у війні благословляють місцеві буддистські лідери як спосіб збереження монгольської спадщини (Nakim et al., 2024).

Структурна можливість регіональної варіації (Ross & Gel'man, 2010), механізм переговорів між центром і локальними елітами (Yusupova, 2018) та кейси адаптації федеральних наративів до локальної специфіки (Nakim et al., 2024; Stewart, 2024) дозволяють припускати, що подібний патерн може існувати і в шкільній позакласній активності. На основі визначених прогалів у знанні про російську освітню систему та регіональний вимір публічної політики, аналітичне питання можна сформулювати наступним чином: *Які регіональні відмінності*

існують у способі, яким російські середні школи доносять громадянську ідентичність до учнів через позакласну діяльність?

АНАЛІТИЧНА РАМКА

Концептуалізація та теоретичні очікування

Ключовими поняттями дослідження є позакласна активність та патріотичне виховання. Для визначення цих понять ми звернемося безпосередньо до офіційних документів Російської Федерації, аби говорити однією “мовою” з об’єктом дослідження. Посилаючись на соціологічну та антропологічну традицію, це можна назвати емічним підходом, тобто вивченням певного феномена очима інсайдера (Headland et al., 1990).

Емічний підхід дозволяє відкласти нормативне судження до фази інтерпретації. Спочатку, в межах концептуалізації та операціоналізації, ми опишемо, що школи самі вважають за "патріотичне виховання". У результатах дослідження ми відтворимо логіку цих практик, а у висновках та дискусії співставимо їх з аналітичними концептами, такими як ідеологічні апарати держави або легітимуючий націоналізм. Водночас емічний підхід не означає прийняття системи цінностей інсайдера або відмову від критичної дистанції. Емічний опис є етапом, за яким слідує зовнішній аналіз. У цьому дослідженні ми відтворюємо ланцюжок “imposed etics—emics—derived etics” (Berry, 1989) наступним чином:

- Imposed etics: введення в проблематику середньої освіти як інструменту трансгенераційного відтворення норм (ідеологічні апарати держави Альтюссера, politics of the textbook Епла та інші релевантні концепти)
- Emics: використання офіційних понять бюрократії РФ як мови для описання знахідок.
- Derived etics: інтерпретація знахідок.

Емічний підхід має додаткову цінність у дослідженні авторитарних режимів. Власні категорії режиму на кшталт "патріотичного виховання" або "традиційних цінностей" є невід’ємною частиною самого процесу індоктринації. Те, як режим іменує свої практики, формує рамку, через яку учасники освітнього процесу мають їх сприймати. Тож звернення до офіційних категорій як до мови опису — це зокрема спосіб зафіксувати, що саме режим намагається встановити як норму.

Основними документами, яким керуються російські середні школи, є Федеральна основна загальноосвітню програма Федеральний державний освітній стандарт, який має три рівні — початковий (1-4 класи), основний (5-9 класи), середній (10-11 класи). Згідно з ним, позакласна активність є визначається у будь-якій формі,

відмінній від урочної, тобто гуртки за інтересами, екскурсії, спортивні секції, концерти, конкурси тощо (ФГОС, n.d). Додатковим листом Міністерство просвіти РФ ділить активність на обов'язкову та варіативну (Министерство Просвещения Российской Федерации, 2022). У дослідженні ми розглядаємо будь-який вид позакласної активності, який носить патріотичний характер.

Патріотичне виховання визначається як документами вище, так і Федеральним проектом “Патріотичне виховання громадян РФ”. Паспорт проекту визначає патріотичне виховання наступним чином: *“Виховання гармонійно розвиненої та соціально відповідальної особистості на основі духовно-моральних цінностей народів Російської Федерації, історичних та національно-культурних традицій”* (Министерство образования и науки Мурманской области, 2021). Також, з 2021 року російська система освіти поступово централізує патріотичну активність. До початку повномасштабного вторгнення в Україну наповнення заходів до таких дат як 9 травня (День Перемоги) або 4 листопада (День народної єдності) було питанням місцевої самодіяльності. Починаючи з 2021/2022 навчального року в Росії започатковано пілотний проект “Навігатори дитинства” від федеральної організації “Росдетцентр”, який реалізовувався в 10 регіонах. До 2023/2024 н.р., він масштабувався до всіх регіонів Росії, тимчасово окупованих територій України та міста Байконур в Казахстані (Навигаторы детства, 2024). Проект закріплює посаду радника директора з виховання, який є провідником федеральної політики на рівні школи та координатором діяльності молодіжних патріотичних організацій, як-от “Юнармія”, “Російський рух школярів” та “Рух Перших” (Росдетцентр, 2023). “Росдетцентр” надає на рівні шкіл конкретні сценарії до позакласних подій в рамках “Днів єдиних дій” — державних свят, які мають особливу важливість. Наприклад, до 18 березня (“День возз’єднання Криму з Росією”), федеральний центр рекомендує декілька форматів проведення подій, серед яких дискусійна панель на тему “Образ Криму в російському живописі”, вікторину на знання історії Криму або флешмоб з публікації фотографій, присвячених подорожам школярів та їхніх батьків у Крим. Документ також регулює, які хештеги мають бути використані в публікаціях для соціальних мереж, та регламентує форму звітності за проведені заходи: від роздільної здатності відеоматеріалу до кількості учасників заходу на одній фотографії (Додаток 1).

Незалежна змінна у даному дослідженні — це група регіонів. Залежна змінна — інтенсивність і характер патріотичного виховання (детальний опис вибірки регіонів та алгоритму розрахунку інтенсивності патріотичного виховання — у розділі “Методологічний дизайн дослідження”)

Виходячи з концептуалізації ключових понять, ми маємо два теоретичних очікування:

ТО1: *Патріотична активність є більш інтенсивною на тимчасово окупованих територіях України, ніж на території Росії, адже російська влада зацікавлена у радикальній перебудові спадщини української системи середньої освіти.*

ТО2: *У національних республіках, де частка російського етнічного населення низька, школи можуть вдаватися до репрезентації місцевої культури у спробах побудувати інклюзивне патріотичне виховання.*

У випадку ТО1, припущення про більшу інтенсивність патріотичного виховання побудовано на основі того, що на території російських регіонів уряд поступово розбудовував відповідну інфраструктуру, орієнтовно починаючи з другого приходу до влади президента Путіна в 2013 р. Натомість на тимчасово окупованих територіях України після 2022 р. у Росії є два виклики: 1) антиросійська налаштованість місцевих учнів та їхніх батьків; 2) інша освітня спадщина, створена в Україні після Революції гідності, яку потрібно “розвернути”. Існує корпус кейс стаді про окремі регіони з аналізом механізмів індоктринації на місцях, але бракує системного вивчення за порівнюваними критеріями (Barbieri, 2023; Honchar, 2022).

У випадку ТО2, ключовою опорою припущення є наратив російської влади про багатонаціональність і мультикультурність російського народу. Хоча простору у регіональних культур і мов все менше в с програмах шкіл, існують спорадичні випадку, коли школи комеморують депортації неросійських народів радянською владою або проводять місцеві свята (Гимназия №1 г.Малгобек им С.Чахкиева, 2026; Мархинская школа №2 г. Якутска, 2024). Також, існують спорадичні кейс стаді регіональної ідентичності, але частіше вони звернені або на тему відносин місцевої влади з федеральним центром, аніж на освіту, або не йдуть далі програмних документів чи бюджетних паспортів програм (Kolsto, 2017; Sanina, 2017).

Аргументація пошукового дизайну

Дослідження має пошуковий дизайн, адже головна мета полягає не в перевірці сили зв'язку між залежними та незалежними змінними. Натомість, ключовою задача — це розкриття механізмів, за допомогою яких Росія використовує освіту як інструмент для побудови національної ідентичності, особливо після початку повномасштабного вторгнення в Україну.

У випадку російської системи середньої освіти одним з ключових процесів є каналізація громадянської та патріотичної ідентичності через позакласну активність. Оскільки неможливо отримати доступ до російського "поля" та провести класичне підтверджувальне дослідження (наприклад, інтерв'ювання російських школярів для вимірювання ефекту патріотичного виховання на ідентичність), пошуковий дизайн залишається найбільш оптимальним способом підходу до теми.

Дані з “ВКонтакте” слугують значним джерелом для аналізу патріотичної індоктринації. Публікації шкіл дозволяє відстежувати закономірності на рівні шкіл та регіонів. Зібравши дані, можна зрозуміти, на яких практиках робиться акцент (крім найочевидніших, таких як святкування Дня Перемоги), які символічні значення вони несуть і як вони сприяють формуванню ідентичності учнів.

Позакласна активність як канал індоктринації

Позакласна активність є каналом індоктринації принципово іншої природи порівняно з “підручковою” стороною освітнього процесу, який заслуговує окремого аналітичного фокусу з трьох причин.

По-перше, позакласна активність є перформативною та ритуальною. Вона формує ідентичність через безпосередню участь, а не через пасивне засвоєння підручкового матеріалу. В межах концепції “буденного націоналізму”, Майкл Білліг вказує, що національна ідентичність відтворюється не стільки через ідеологічні декларації, скільки через щоденні, повторювані жести, які роблять національну приналежність частиною повсякденного фону: *“метонімічний образ банального націоналізму — це не прапор, який свідомо махається з пристрасним запалом; це прапор, що непомітно висить на громадській будівлі”* (Billig, 1995: 8). Хоча Білліг писав про усталені нації Заходу, його концепція релевантна до шкільних ритуалів у Росії. Щотижневі лінійки з підняттям прапора, виконання гімну, “уроки мужності” або “Розмови про важливе” діють за схожою логікою: вони не намагаються переконати, а нормалізують. Такі ритуали ніби створюють рамку, через яку школярі сприймають реальність.

По-друге, позакласна активність посилює індоктринацію поза межами школи через залучення батьків та ширшої спільноти. Класичні дослідники політичної соціалізації вважали родину одним з найважливіших каналів такої соціалізації (Jennings & Niemi, 1968). Залучення родин до шкільних патріотичних практик через конкурси на кшталт “Мій тато — герой”, відкриті уроки з військовими-батьками, спільний збір гуманітарної допомоги для фронту поєднує два канали

соціалізації, шкільний і родинний. Wedeen на прикладі режиму Асада в Сирії теоретизує цей механізм як стратегію панування, засновану на підкоренні, а не на легітимності: *“Режим забезпечує дотримання правил через примусову участь у ритуалах покори, які є очевидно фальшивими як для тих, хто їх організовує, так і для тих, хто їх споживає”* (1999: 6). Сама публічна вимушена участь у ритуалах створює ситуацію, у якій громадяни діють так, ніби вони поділяють офіційні цінності. Подібної участі достатньо для відтворення режиму, незалежно від щирої віри учасників процесу. У контексті російської школи Alava фіксує подібний патерн: попри те, що зміст офіційної пропаганди часто не сприймається учасниками освітнього процесу всерйоз, *“Неформальні практики та кампанії, пов'язані з офіційним патріотизмом, слугують каналом, через який держава легітимізує посилення утисків”* (2025: 429).

По-третє, позакласна активність включає емоційно навантажені ритуали та символи, яким складно чинити опір у випадку інтерналізації. Бурд'є у концепції символічної влади описує цей механізм наступним чином: *“Фактори, що мають найбільший вплив на формування габітусу, передаються не через мову та свідомість, а через явища, вписані в найнезначніші, здавалося б, ситуації та практики повсякденного життя. Таким чином, модальність практик, способи дивитися, сидіти, стояти, мовчати чи навіть говорити [...] сповнені приписів, яким складно опиратися саме через те, що вони мовчазні й непомітні, наполегливі й вкрадливі”* (Bourdieu, 1991: 51). Інтерналізованим через ритуали моделям поведінки складніше чинити опір, ніж явним ідеологічним деклараціям, бо вони не сприймаються як зовнішній тиск, а радше стають частиною самого адресата. Voigtländer і Voth, наприклад, здійснюють емпіричне підтвердження інтерналізації певних моделей поведінки на прикладі політичної індоктринації німців, чия юність припала на нацистський період. Антисемітські установки у цієї категорії населення зберігалися навіть через десятиліття після ліквідації режиму. Серед факторів впливу автори зокрема наводять позакласну активність, а саме участь у Гітлер'югенді (Voigtländer & Voth, 2015).

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ДИЗАЙН

У своїй основі дослідження має змішані методи. Кількісний елемент реалізовано через міжрегіональний аналіз динаміки публікацій шкіл у “ВКонтакте”, якісний — через кейс стадії репрезентації місцевих культур у патріотичному дискурсі в школах у національних республіках Росії.

Слід зазначити межі предметного поля цього дослідження. Об'єктом аналізу є практики режиму на низовому рівні, а саме те, як школи реалізують політичну

індоктринацію. Сприйняття цих практик учасниками освітнього процесу залишається поза увагою дослідження. Це принципове, а не вимушене обмеження: дослідницьке питання стосується регіональних відмінностей у тому, як федеральна політика імплементується (а не інтерналізується), і відповідь на нього не потребує даних про настрої учнів чи батьків. Питання ефективності патріотичної індоктринації потребує іншого дизайну і виходить за межі цієї роботи.

Вибірка

Оскільки аналіз усіх шкіл Росії — це складна задача з точки зору обчислювальних можливостей, для дослідження створено вибірку з 10 російських регіонів та 5 тимчасово окупованих регіонів України. Логіка побудови вибірки безпосередньо впливає з теоретичних очікувань дослідження.

Для тестування ТО1 вибірка має включати всі п'ять тимчасово окупованих регіонів України, а також контрастну групу російських регіонів, де режим не намагається посилено легітимізувати свою присутність.

Для тестування ТО2 російські регіони порівню поділені на дві групи: ті, в яких найбільшу частку від загального населення складають етнічні росіяни (Група 1), та ті, в яких вони складають найменшу частку (Група 2). Розподіл відбувався на основі Всеросійського перепису населення 2020 року (Федеральная служба государственной статистики, 2020). Додатковим критерієм відбору Групи 2 була приналежність регіонів до різних федеральних округів, аби провести порівняльне кейс-стаді за методологією Most Different System Design. Якщо інструменталізація локальних культур фіксується у відмінних національних республіках за етнорелігійним параметром, то знайдений патерн з більшою вірогідністю відображає системну рису російської політики індоктринації через освіту, а не випадкову регіональну специфіку. Через це у вибірку не попали регіони Північно-Кавказького федерального округу, крім Інгушетії (найменша доля етнічних росіян в окрузі — 0.7%), такі як Чечня (1.2%), Дагестан (3.3%), Північна Осетія — Аланія (18.9%) та Кабардино-Балкарська Республіка (19.8%). Також, у вибірку не відібрані регіони Центрального, Північно-Західного та Уральського федеральних округів — там етнічні росіяни складають більшість.

Підсумковий список груп регіонів наведено у Таблиці 1:

Таблиця 1. Вибірка регіонів		
Група 1. Регіони з найбільшою часткою	Група 2. Регіони з найменшою часткою	Група 3. Тимчасово окуповані території

російського етнічного населення	російського етнічного населення	України
Вологодська область	Республіка Тива	Автономна Республіка Крим
Тамбовська область	Чуваська Республіка	Донецька область
Брянська область	Республіка Калмикія	Луганська область
Костромська область	Республіка Інгушетія	Запорізька область
Курська область	Республіка Саха-Якутія	Херсонська область

У кожному регіоні обрано 5 найбільших міст для пошуку шкіл. Єдиний регіон, де кількість міст була меншою — це Республіка Калмикія, в якій є лише 3 населені пункти зі статусом міста. Ми обрали міста через припущення, що міські школи будуть більш активними в інтернеті, тож ми матимемо більше матеріалу для аналізу.

Після складання списку міст ми шукали муніципальні школи. Для російських регіонів та Криму використано дані порталу uchi.ru (uchi.ru, n. d.). Для залишку тимчасово окупованих територій України використані веб-сторінки місцевих окупаційних адміністрацій на базі “Госуслуг” та відповідні розділи, присвячені середній освіті. Також, використано пошук у “ВКонтакте” та на “Яндекс Карти” за відповідними ключовими словами. Сумарна кількість шкіл у вибірці — 973. Повний список міст з вибірки та шкіл наведено в Додатку 2.

“ВКонтакте” як джерельна база дослідження

Ключовим джерелом даних для дослідження є публікації шкіл з вибірки у соціальній мережі “ВКонтакте”. Ця платформа слугує майданчиком для комунікації будь-якої муніципальної організації в Росії. Більше того, з грудня 2022 р. у РФ діє закон №270-ФЗ, відомий як “закон про держпабліки”. Згідно з ним, кожна школа має створити офіційну сторінку у “ВКонтакте” та “Однокласниках” (Правительство Российской Федерации, 2022; Российская Федерация, 2022). Уряд Росії також визначив АНО “Диалог” як відповідальну організацію за створення та просування офіційних сторінок. Організація має методичні матеріали з порадами щодо ведення сторінок, де, серед іншого, рекомендує школам публікувати не менше 3 публікацій на тиждень та активно звітувати про патріотичні події (АНО “Диалог”, 2023).

Інституційне оформлення “держпабліків” створює важливі умови для дослідження, адже школи знаходяться під загрозою дисциплінарних санкцій та адміністративної відповідальності за недостатньо активний темп публікацій у “ВКонтакте”. Відповідно, з моменту початку дії закону вони почали частіше та

рівномірніше публікувати контент, що дозволяє робити міжрегіональні порівняння.

Збір даних здійснено через використання API платформи за допомогою мови програмування Python. Цю ж мову програмування використано і для інших операцій з масивом даних. Весь код, використаний під час дослідження, наведено у Додатку 8.

Операціоналізація патріотичного виховання

Патріотичне виховання на рівні шкіл операціоналізується шляхом таких індикаторів: 1) державні свята та Всеросійські акції; 2) дитячі та молодіжні організації; 3) хештеги; 4) інші терміни відповідної навантаженості, як-от слова або словосполучення “патріотизм”, “спеціальна воєнна операція” або “традиційні цінності. На основі цих чотирьох груп отримано список зі 167 ключових слів, з яким можна ознайомитися в Додатку 3.

Державні свята та Всеросійські акції були взяті з “Переліку подій, рекомендованих для реалізації в рамках календарного плану виховної роботи на 2024/2025 навчальний рік” Міністерства просвіти РФ. До уваги взяті ті свята та акції, які вказані в розділі “Загальноосвітні організації”.

Для складання списку дитячих та молодіжних організацій використані місцеві сторінки шкіл. До цього списку входять організації на кшталт “Юнармія”, “Рух Перших”, “Російський рух школярів” та “Орлята Росії”.

Перелік хештегів створено на основі ознайомлення з вже зібраним масивом даних. Ми відфільтрували публікації, де є хештеги, та створили зведену таблицю з хештегом та кількістю його згадувань у масиві. Ті хештеги, які мали патріотичний характер, були визначені як релевантні (наприклад, #своихнебросаем, #мненестыдно, #ЗаРоссию). Ті, що мали загальний характер (наприклад, хештег з номером школи), не увійшли до фінального переліку.

Інші терміни включають слова та словосполучення загального патріотичного характеру. Сюди увійшли слова на кшталт “герби”, “гімн”, “суверенітет”, “ідентичність”. Також, тут є блок ключових слів військового характеру: наприклад, “добровольці”, “СВО”, “солдат” тощо.

Для фільтрації на основі чотирьох груп було зібрано регулярні вирази, аби врахувати всі можливі форми написання ключових слів. Після цього, аби переконатися в тому, що в масиві даних залишилися публікації про позакласні заходи, застосовано другий рівень фільтрації — ключові слова, які позначають

події. Спочатку ми створили первинний список зі слів, потім застосували бібліотеку російської мови RuWordNet та модель word2vec-ruscorpora-300, аби розширити цей словник. Сумарно, ми отримали 80 слів для позначення різних видів подій, як-от “захід”, “класна година”, “концерт”, “екскурсія”. Повний список доступний в Додатку 4.

Використання LLM

Не всі згадки ключових слів можуть містити патріотичну активність. Наприклад, “Орлята Росії” можуть проводити як акції на підтримку війни в Україні, так і політично-нейтральні конкурси малюнків або тренінги з безпеки дорожнього руху. Через це виникла потреба додаткової фільтрації масиву даних.

Для додаткового етапу фільтрації можна використати більш класичну техніку з NLP як створення класифікатора публікацій. Інший варіант, більш швидкий і не менш точний — це використати велику мовну модель (LLM). Більше того, в одному запиті можна як провести додатковий етап фільтрації, так і класифікувати патріотичні події.

Перед використанням LLM ми створили закритий перелік з 9 типів патріотичних подій. Перелік створено на основі прочитання публікацій з масиву даних у випадковому порядку. Таксономія подій наступна:

1. **ceremonial_ritual**: підняття прапора, гімн, присяги, "Лінійки", відкриття "Парт Героїв" та будь-який інший "церемоніал".
2. **commemoration**: практики комеморації. Пости про збереження пам'яті: "Бозсмертний полк", варті біля Вічного вогню, покладання квітів до пам'ятників Другої світової війни чи війни в Україні, хвилини мовчання, вахти пам'яті, покладання квітів тощо.
3. **military_training**: навчально-військова підготовка. Воєнізовані ігри на кшталт "Зарниці", тактична медицина, розбирання/складання автоматів, стрйова підготовка, смуги перешкод тощо.
4. **humanitarian_aid**: тилова підтримка. Збір допомоги для бійців на фронті, виготовлення маскувальних сіток або окопних свічок, акція "Лист солдату" тощо.
5. **educational_lessons**: ідеологічна освіта. "Розмови про важливе", "Уроки мужності", лекції про геополітику або історію Росії як великої держави.
6. **meeting_heroes**: живі зустрічі з ветеранами (Друга світова, Афганістан, Чечня, Україна), чинними військовими чи їхніми сім'ями.
7. **creative_patriotic**: творчі заходи. Конкурси малюнків на кшталта "Мій тато — герой", фестивалі патріотичної пісні, виставки, флешмоби про "Русскую весну" чи історію перемоги у ДСВ.

8. **holiday_celebration**: святкові концерти до Дня Перемоги, Дня захисника Вітчизни, Дня Росії тощо.
9. **sports_events**: спортивні події, які мають явне патріотичне забарвлення: турніри пам'яті загиблих воїнів, кубки на честь "героїв СВО", змагання під егідою "Юнармії".
10. **not_relevant**: Будь-який контент без явного патріотичного маркера (звичайний спорт, ЗОЖ, шкільні будні, "непатріотичні" свята).

Ми використали модель `gemini-2.0-flash` для фільтрації та класифікації. Спочатку промпт було використано для класифікації 300 публікацій (по 100 з кожної групи регіонів). Після досягнення точності класифікації на рівні 96%, використання промпту масштабоване на весь масив даних. Системний промпт наведений у Додатку 5.

Нормалізація публікацій та статистичні тести

Оскільки розподіл шкіл у вибірці нерівномірний, то ми нормалізували як загальну кількість публікацій, так і патріотичну активність, аби не було переваги найбільш чисельної групи регіонів.

Перший показник — активність у соціальних мережах — нормалізовано за допомогою розрахунку коефіцієнту інтенсивності публікацій. Він визначений як відношення між загальною кількістю публікацій до кількості днів між першою та останньою датою спостереження. Даний підхід дозволяє нівелювати відмінності в тривалості існування сторінок та привести дані до порівнянного вигляду — середньої кількості записів на день. Отримані індивідуальні показники шкіл були агреговані до трьох груп регіонів, що дозволило провести порівняльний статистичний аналіз інтенсивності ведення соціальних мереж через розрахунок медіанних та середніх значень для кожної групи.

Другий показник — інтенсивність патріотичного виховання (далі — “індекс патріотичності”) — розраховано як відсоткове відношення кількості публікацій патріотичної спрямованості до загальної кількості постів на сторінці за досліджуваний період. Використання такого індексу замість абсолютних значень дозволяє порівняти рівень залученості різних шкіл до патріотичних активностей, незалежно від активності публікацій в абсолютних числах. Це дає можливість розглядати частку патріотичного контенту як індикатор пріоритетності цього напрямку у комунікаційній стратегії школи.

Для порівняння показників активності та інтенсивності патріотичного контенту між трьома групами було обрано критерій Краскела – Уолліса. Додатково для виявлення різниці в типах патріотичних подій використано χ^2 -квадрат Пірсона.

Поєднання цих методів забезпечує надійність висновків про наявність чи відсутність статистично значущого зв'язку між географічною приналежністю навчального закладу та інтенсивністю й характером його патріотичної активності у соціальних мережах.

Кейс стаді

Для підтвердження ТО2 ми вдаємося до кейс стаді, сфокусованого на групі, яка складається з національних республік: Інгушетії, Чувашії, Калмикії, Якутії та Тиви. Вибір цих суб'єктів зумовлений застосуванням методології Most Different System Design (MDSD).

Обрані регіони є максимально відмінними за низкою ключових параметрів:

- Географічне розташування: від Північного Кавказу (Інгушетія, Калмикія) та Поволжя (Чувашія) до Східного Сибіру (Якутія, Тива).
- Етнолінгвістичне коріння: представлені фіно-угорські, тюркські, монгольські та кавказькі мовні групи.
- Релігійний ландшафт: православ'я, іслам, буддизм та традиційні вірування.

Кейс стаді спрямований на перевірку очікування, що локальна культура в національних республіках не зникає, а проходить процес десуб'єктивізації. Вона зберігається лише як декоративний або етнографічний елемент, який має підкріплювати, а не заперечувати централізований патріотичний міф.

Обмеження дослідження

У обраного підходу є одне ключове обмеження — неможливість виміряти, наскільки сприятливими до патріотичної активності є учасники освітнього процесу (перш за все школярі, батьки та вчителі). Це пов'язано з ширшими обмеженнями досліджень Росії, а саме з доступом до класичних соціологічних методів з можливістю провести опитування, фокус групи чи інтерв'ю. Відповідно, ми свідомі того, що можемо дослідити лише фасадну частину патріотичного виховання — наприклад, ключові практики на рівні шкіл або основні теми позакласних заходів.

Натомість, у вивченні Росії популярності здобувають дослідження “цифрового сліду”. По-перше, “ВКонтакте” дозволяє збирати великі масиви публікацій через відкритий прикладний програмний інтерфейс (API). По-друге, цифрова “польова робота” дає змогу поглянути на владну динаміку: не лише на програматичну складову патріотичної активності через дослідження нормативно-правових актів,

а й на те, як конкретні школи ретранслюють патріотичний міф на місцях (Limonier & Audinet, 2025).

РЕЗУЛЬТАТИ

Кількісний аналіз

Публікації шкіл у “ВКонтакте” зібрані за період з 1 вересня 2021 року по 31 серпня 2025 року. Хоча офіційно навчальний рік у Росії завершується наприкінці травня, рішення включити в аналіз дані за літо пов’язане з тим, що заходи патріотичного характеру не зникають повністю на цей період. Наприклад, школи можуть проводити заходи до Дня Росії (12 червня) або відвозити дітей у літні табори.

Всього зібрано 1 903 167 публікацій з трьох регіональних груп за весь період спостереження. Для того, аби переконатися, що школи дійсно активні у соціальній мережі, пораховано денну активність сторінки (A). Оскільки для багатьох шкіл тимчасово окупованих територій сторінки у “ВКонтакте” були створені після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, то медіанний показник розраховано через наступну формулу:

$$A = \frac{N_{total}}{\Delta t}$$

У цій формулі N_{total} — це загальна кількість публікацій, а Δt — це різниця між днем першої та останньої публікації. Це дозволило отримати збалансований показник активності. Наприклад, якщо більшість шкіл з російських регіонів станом на 2021 рік вже мали сторінки у “ВКонтакте”, то перша публікація деяких шкіл з тимчасово окупованих територій датована 2024 роком. Загалом медіанна кількість публікацій на день коливається у межах від 1.15 до 1.38 для групи регіонів. Це приблизно 5-7 публікацій на навчальний тиждень, що свідчить про стабільну медіа-активність цих шкіл. У Таблиці 2 наведений розподіл публікацій за групами регіонів.

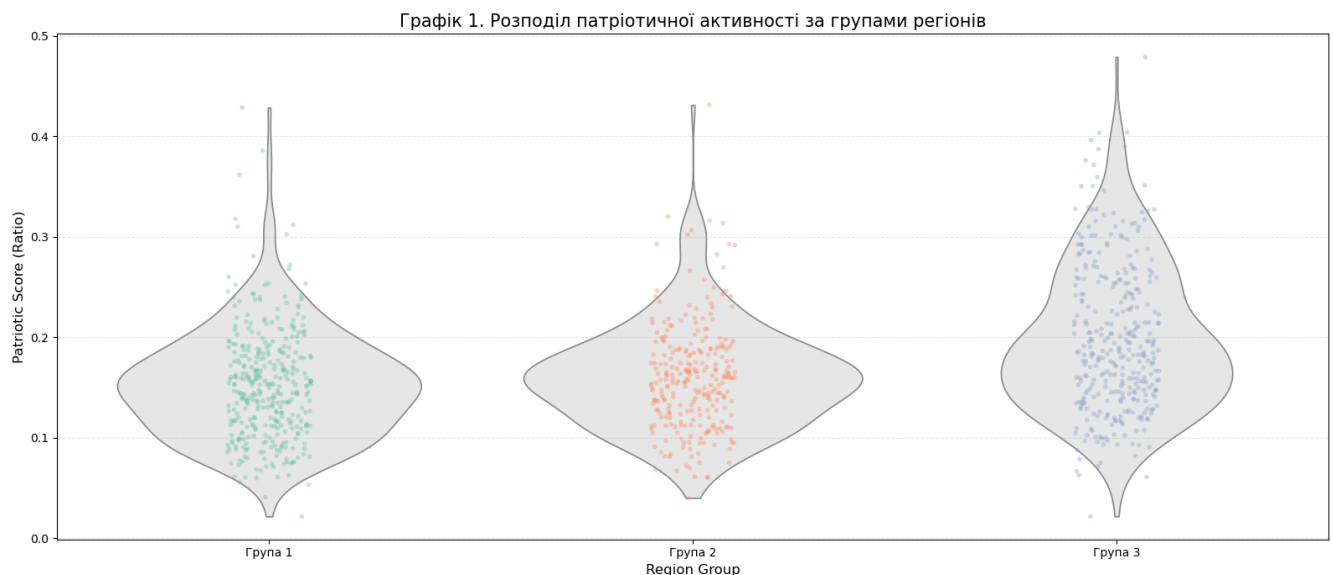
Таблиця 2. Розподіл публікацій за групами регіонів.			
Група / Параметр	Кількість шкіл	Загальна кількість публікацій	Публікації на день
Група 1	360	803 944	1.38
Група 2	272	518 555	1.25
Група 3	341	580 668	1.15

Після декількох етапів фільтрування даних на місткість ключових слів, які сигналізують позакласні події з патріотичним вихованням, використано LLM для класифікації типів подій згідно з таксономією, описаній у розділі “Методологічний дизайн”. Точність класифікації тестової вибірки у 300 публікацій, порівну поділених між групами регіонів становила 96%.

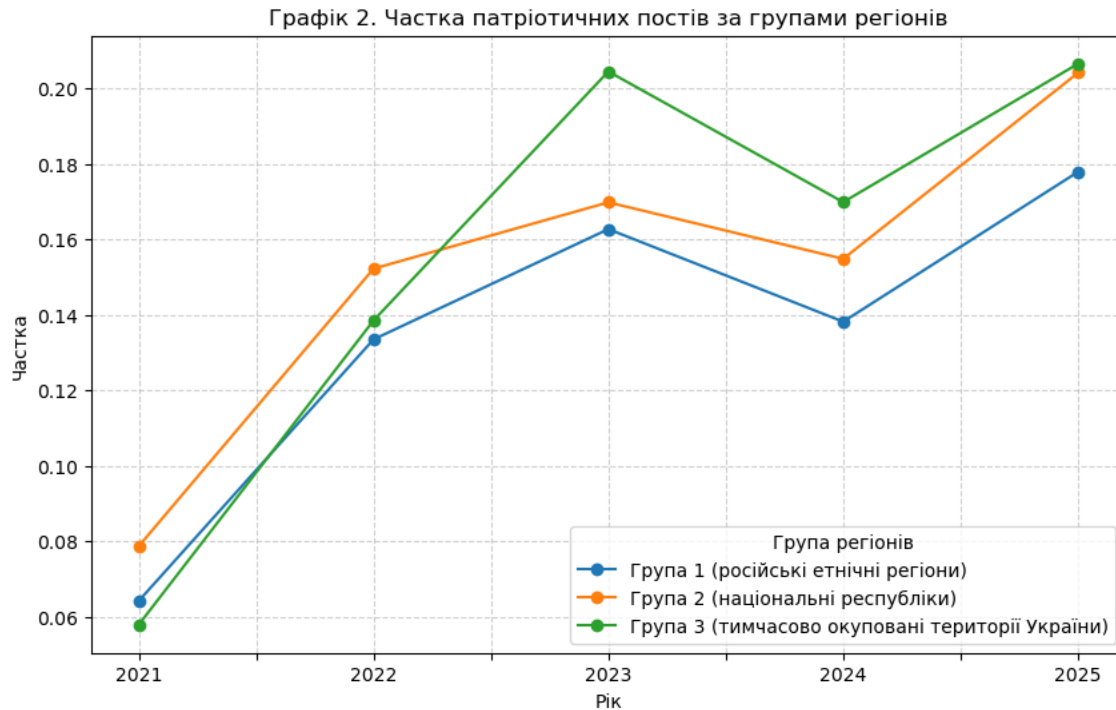
У підсумку ми отримали 309 821 публікацій, які містили патріотичну позакласну активність. Для кожної групи регіонів розрахована частка патріотичних публікацій від загальної кількості публікацій (“індекс патріотичності”). Також, розрахована медіана для груп регіонів. В обох випадках група тимчасово окупованих регіонів України має більшу частку патріотичних постів, аніж обидві групи російських регіонів. Усі релевантні показники наведені у Таблиці 3.

Таблиця 3. Розподіл патріотичних публікацій за групами регіонів.			
Група / Параметр	Кількість патріотичних публікацій	Індекс патріотичності (частка)	Індекс патріотичності (медіана)
Група 1	118 621	14.75%	16.27%
Група 2	86 266	16.64%	15.55%
Група 3	104 934	18.07%	23.76%

Розподіл індексу патріотичності шкіл у межах груп демонструє, що у двох групах російських регіонах більшість шкіл знаходиться в межах 10-20% (65% для Групи 1 та 71% для Групи 2). Хоча у школах на тимчасово окупованих територіях у цей діапазон також потрапляє більшість шкіл (52%), ми бачимо тенденцію до більшої частки шкіл, у яких частка патріотичного контенту становить більше 20% (43% проти 17% та 17% у Групах 1 і 2). Розподіл публікацій зображено на Графіку 1.

Також, у всіх групах видно “злам”, який стається у рік повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Якщо у 2021 році індекс патріотичності шкіл в усіх групах становив до 10%, то після 2022 року він стабільно вищий. Для тимчасово окупованих територій України різниця найбільш відчутна, адже показник збільшився втричі — з 6% у 2021 до 20% у 2025 році. Третій навчальний рік поспіль школи на тимчасово окупованих територіях України мають більшу частку патріотичного контенту на сторінках у “ВКонтакте”, аніж школи з двох груп російських регіонів. Часова міжрегіональна динаміка зображена на Графіку 2.

Для підтвердження або спростування значущості міжрегіональної різниці у патріотичному вихованні використано тест Краскела-Уолліса. Спочатку виявлено статистично значущу різницю між групами регіонів ($N = 82$, $p\text{-value} < 0.001$). Далі, для розуміння, які конкретно групи регіонів відрізняються, здійснено попарне порівняння груп регіонів та проведено тест Манна-Уїтні. Виявлено, що Група 1 і 2 не мають статистично значущої різниці між собою. Натомість у попарних порівняннях Групи 3 з іншими двома виявлена статистично значуща різниця. Звіт попарного порівняння зі скоригованими $p\text{-value}$ наведено у Таблиці 4, а детальна нотація тесту наведена у Додатку 6.

Таблиця 4. Попарне порівняння груп регіонів			
Групи регіонів	p-value	P-value (поправка Бонферроні)	Значущість
Група 1 та Група 2	0.0464	0.1391	Ні

Група 1 та Група 3	< 0.001	< 0.001	Так
Група 2 та Група 3	< 0.001	< 0.001	Так

Проведені статистичні тести дозволяють підтвердити теоретичне очікування 1: сторінки шкіл на тимчасово окупованих регіонах України здійснюють більш інтенсивне патріотичне виховання, аніж школи у російських регіонах. Більше того, російські регіони з обох груп складають відносно гомогенний кластер патріотичної активності.

Кейс стаді

Кількісна частина дослідження дозволяє виявити школи, де патріотичне виховання здійснюється найбільш інтенсивно. Порівняльне кейс стаді покликане описати механізми політичної індоктринації на рівні конкретних шкіл у національних республіках Росії для перевірки теоретичного очікування 2, згідно з яким школи можуть вдаватися до використання локальної культури для індоктринації дітей в загальнодержавний патріотичний міф. Для цього ми вдаємося до стратегії *extreme case sampling*, тобто обираємо школи, які виділяються серед інших в сторону більш інтенсивної патріотичної активності. З п'яти регіонів групи обрано по три школи з найвищим показником інтенсивності політичної індоктринації.

Кількісна частина дослідження дозволяє виявити школи, де патріотичне виховання здійснюється найбільш інтенсивно. Порівняльне кейс-стаді покликане описати механізми політичної індоктринації на рівні конкретних шкіл у п'яти національних республіках Росії для перевірки Т02, згідно з яким школи можуть вдаватися до використання локальної культури для індоктринації дітей в загальнодержавний патріотичний міф. Логіка вибору саме цих регіонів впливає з методу *Most Different System Design*: п'ять республік максимально відрізняються між собою за географією та етнорелігійним ландшафтом. Для порівняння ми вдаємося до стратегії *extreme case sampling*, тобто обираємо школи, які виділяються серед інших в сторону більш інтенсивної патріотичної активності. З п'яти регіонів групи обрано по три школи з найвищим показником інтенсивності політичної індоктринації.

Порівняльний аналіз активності 15 шкіл здійснено на основі чотирьох індикаторів. Під час виведення індикаторів ми спиралися на дві паралельні стратегії: дедуктивну (на основі теоретичної рамки) та індуктивну (з попереднього перегляду даних).

З дедуктивного погляду, чотири індикатори відповідають дискусії з літератури про регіональну варіацію публічної політики РФ. Ця література передбачає інструменталізацію етнічності у провоєнних кампаніях (Nakim et al., 2024); репрезентація історичних подій як простір "мнемонічних перемовин" між Кремлем і регіонами (Stewart, 2024; Yusupova, 2018); візуальні артефакти позакласної активності як форма "банального націоналізму" (Billig, 1995); "рідна мова" та її репрезентація як один з маркерів становища меншин (Jankiewicz et al., 2020). Кожен з цих індикаторів операціоналізує окрему теоретичну тезу та дозволяє емпірично перевірити її на основі активності шкіл онлайн.

З індуктивного боку, субіндикатори були сформовані на основі вибіркового перегляду публікацій шкіл вибірки. На цьому етапі виявлено повторювані патерни, які стали основою для деталізації порівняльної сітки: візити військових до шкіл, відкриття "Парт Героїв" і "Дошок Героїв", згадки локальних історичних постатей у патріотичному контексті, ситуативна наявність локальної культурної атрибутики на кшталт одягу чи прапорів, святкування "Дня рідної мови" тощо.

Комбінація дедуктивного й індуктивного підходів забезпечує, що індикатори мають теоретичну основу та відображають реальні практики шкіл, а не лише очікування дослідника. Список індикаторів та субіндикаторів наведено нижче:

- Індикатор 1. Війна та інструменталізація етнічності.
 - Субіндикатор 1. Використання локальних історичних постатей для фреймінгу місцевих солдатів армії РФ.
 - Субіндикатор 2. Національне означення військових армії РФ з регіону — "росіяни", локальний етнонім або відсутність таких означників.
 - Субіндикатор 3. Використання місцевої релігії для фреймінгу участі у війні.
 - Субіндикатор 4. Опис ролі місцевих солдатів у війні проти України — чи згадує школа експліцитно про випускників, які беруть участь у війні, або про етнічні військові підрозділи.
- Індикатор 2. Історія та відносини з центром.
 - Субіндикатор 1. Фреймінг історії інтеграції в Російську імперію або СРСР.
 - Субіндикатор 2. Згадка ролі місцевих історичних постатей у розбудові або допомозі російській державі.
 - Субіндикатор 3. Згадки депортацій або репресій місцевого населення та їхній фреймінг.
 - Субіндикатор 4. Згадки проголошення суверенітету на початку 1990-х рр.
- Індикатор 3. Візуальні символи.
 - Субіндикатор 1. Присутність національних костюмів на патріотичних заходах загальнодержавного характеру.

- Субіндикатор 2. Підняття прапору РФ поруч з прапором республіки.
- Індикатор 4. “Рідна мова” та її репрезентація.

Запропонована система індикаторів відповідає кільком методологічним вимогам. По-перше, *construct validity*: кожен індикатор прямо вимірює окрему складову інструменталізації локальної культури або історії. По-друге, *conceptual equivalence*: усі індикатори застосовуються однаково до всіх п'яти регіонів вибірки за однаковими критеріями. По-третє, *external validity*: обрану порівняльну сітку можна розширити на інші національні республіки РФ; більше того, всі індикатори крім першого можна застосувати і до часового проміжку до 2022 року.

Війна та інструменталізація етнічності

Національне означення військових армії РФ

Найбільш гуманізована присутність війни в школах відбувається через так звані “уроки мужності” — активності, коли до школярів здійснює візит чинний або демобілізований військовий, який розповідає про власний досвід участі у війні. У своїх публікаціях школи практично не вдаються до інструменталізації етнічності, військових з регіону не називають “зразковими” тувинцями, калмиками або інгушами. Натомість часто конструюється особистий зв'язок зі школярами, адже запрошений військовий — це переважно або випускник конкретної школи, або батько когось з учнів.

Тим не менше, деякі школи спорадично вдаються до інструменталізації етнічності. Наприклад, одна тувинська школа, описуючи черговий “урок мужності”, вказує на “подвиг тувинських солдатів в боях за звільнення території України” (Гимназия г. Шагонар, 2022). Інша школа регіону використовує етнонім для позначення добровольців під час Другої світової війни (МБОУ «СОШ № 7» им. Л. С. Новиковой г. Кызыла РТ, 2025). Загалом, на позір більш помітна регіональна ідентичність у публікаціях тувинських шкіл — це, імовірно, результат того, що Тива була незалежною державою весь міжвоєнний період та майже всю Другу світову війну, до 1944 року.

Репрезентація місцевих історичних постатей

Перевірка на предмет репрезентації історичних постатей відбувалася через пошук публікацій, які містять згадки імен місцевих політичних і культурних діячів або назв, що стосуються локальної історії. Список наведено у Додатку 7.

Жодна зі шкіл не вдавалася до експліцитного порівняння історичних постатей з місцевими військовими армії РФ.

Інструменталізація місцевої релігії

Загалом, на рівні шкіл не було помітно значної присутності фреймінгу війни через релігійну оптику. Знахідки обмежуються спорадичними артефактами.

Так, наприклад, у вересні 2024 р. на честь “Дня возз’єднання” Росії з тимчасово окупованими територіями Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей школярі однієї тувинської школи піднялися на локальну буддійську пам’ятку — священну гору Догее. Автори публікації демонструють відповідну фотографію та вказують, що школярі *“біля десятиметрової статуї Будди розгорнули полотнища Державних Прапорів Росії та Туви на знак важливості возз’єднання історичних територій із Росією, національної спільноти та свободи вибору громадян”* (МБОУ СОШ №3 г.Кызыла, 2024b).

У одній калмицькій школі до буддійського свята Цаган Сар учні збирали гуманітарну допомогу для військових армії РФ, а на зустрічі зі школярами один з солдатів розповідав про буддійські обереги, які його захищають (Школа №12 г. Элиста, 2024а; Школа №12 г. Элиста, 2024b).

Роль місцевих солдатів у війні проти України

Створення зв’язку між місцевими солдатами та конкретною школою — одна з найпоширеніших тактик гуманізації повномасштабного вторгнення. Цей зв’язок виражений через такі практики як відкриття “Дошок Героїв” та “Парт Героїв” (меморіальних дошок або парт на честь загиблих випускників школи), а також проведення візитів солдатів, які є батьками когось зі школярів або родичами працівників школи. Подібні візити — це події, де військові діляться досвідом “з перших вуст”, за рахунок яких школа намагається скоротити дистанцію між учнями та державним фреймінгом вторгнення в Україну. В одній зі шкіл Інгушетії такий візит описаний як “конкретний приклад, що справжні герої живуть поруч” (Гимназия №1 г.Малгобек им С.Чакхиева, 2024а).

У школі в Калмикії на честь чотирьох загиблих випускників відкрили “стіну пам’яті” в лютому 2025 року. Шкільна адміністрація описує стіну як “приклад мужності та самовідданості для майбутніх школярів” (Школа №12 г. Элиста, 2025а).

У Тиві в межах “Дня Героїв Вітчизни” школярі розповідали про своїх батьків, які беруть участь в війні. Оздоблення класу до цього дня певним чином демонструє інтеграцію місцевого населення в загальнонаціональний патріотичний міф, адже фотографії військових на дошці розміщені поруч із зображеннями Александра

Невського, Михайла Кутузова, Георгія Жукова, та Валентини Терешкової (Гимназия г.Шагонар, 2024).

В Якутії на зустрічі з військовими школярі в рамках “уроку мужності” мали змогу почути, що допомога від цивільного населення “надзвичайно важлива” для армії. Авторка завершує публікацію пропедевтичною реплікою, що подібні зустрічі допомагають донести до школярів думку про “важливість збереження миру, за який борються наші хлопці в непростих умовах” (Школа №7 г. Мирный РС(Я), 2025).

В одній школі в Чувашії учні створювали біографічні довідки про випускників, які загинули на війні проти України, та презентували перед іншими школярами під заголовком “Йдуть переможним ладом в будья-які часи” (МБОУ “Гимназия №8” г. Шумерля, 2025).

Історія та відносини з центром

Історія інтеграції в Російську імперію або СРСР

На сторінках шкіл з вибірки не знайдено публікацій на предмет інтеграції цих регіонів у Російську імперію або СРСР. Імовірно, що довідкова інформація такого змісту не стає предметом позакласної активності, про яку звітують в соціальних мережах, а існує або в межах факультативних класних годин, або в просторі школи на рівні довідкових стендів.

Єдиний виняток з вибірки — це Тива, яка існувала як окрема держава до 1944 року. У тувинському кейсі школи інтерпретують інтеграцію в СРСР як добровільне входження (МБОУ СОШ №3 г.Кызыла, 2024а).

Згадка ролі місцевих історичних постатей у розбудові або допомозі російській державі

В рамках цього аналізу використані імена та назви з Додатку 7.

У Чувашії поширені практики комеморації Івана Яковлева — педагога, організатора народних шкіл та кодифікатора чуваської мови. Його доробок інтерпретується як робота на “зближення російського та чуваського народів”, а на честь 175-річчя з його народження у Державній Думі РФ проведено круглий стіл на тему “Заповіти великих просвітників Росії як ключ до об’єднання народів” (МБОУ “СОШ №7” Алатырского МО ЧР, 2023). І хоча ця публікація школи не відноситься до безпосередньої позакласної активності, можна припустити, що схожий фреймінг використовується для освітньої роботи.

У Якутії схожа інтеграційна роль відводиться поету Олексію Кулаковському. Наприклад, в рамках “Дня народної єдності” в одній зі шкіл пройшла зустріч з головою “Молодіжної Асамблеї народів Республіки Саха (Якутія)”. Серед проєктів, які він презентував, був один під назвою “Читаємо Кулаковського різними мовами”, а сам він розповів про власний переклад вірша Кулаковського з російської на аварську мову (МОБУ СОШ №7 г. Якутск, 2024). З іншого боку, письменника та одного із засновників Якутської АРСР Платона Ойунського в такому контексті не згадують, хоча він перекладав якутською твори російської класичної літератури. У згадках Ойунського переважає фреймінг без прив’язки до федерального центру: “засновник якутської державності”, “видатний син якутського народу”, “видатний діяч республіки” (МБОУ “СОШ №5 п. Ленинский”, 2025; МОБУ СОШ №7 г. Якутск, 2023b; Школа №7 г. Мирный РС(Я), 2024).

У школах Калмикії згадки про історичних постатей мають схоже нейтралізоване забарвлення. Наприклад, інтерпретація біографії Номто Очірова — етнографа, який брав участь у Білому русі та згодом піддавався численним арештам в СРСР — переважно має безсторонній характер. У контекстуальних згадках його називають просто “калмицьким просвітником”, натомість у більш розгорнутих біографічних описах його білогвардійський період проігноровано, а відносини з радянською каральною системою обмежені довідковою інформацією: *“Але потім прийшли ще важчі часи. З 1929 по 1950 він піддавався арештам 4 рази”* (Школа №12 г. Элиста, 2023a). Інша значна постать для регіону це перший секретар місцевого обкому Басан Городовиков, завдяки якому відбулося відновлення Калмикії після повернення народу з депортації. Його інтеграційна роль особливо підкреслена, адже в його репрезентації сусідствують “славний син калмицького народу” та те, що він “присвятив себе інтересам держави та російського народу” (Школа №12 г. Элиста, 2024c).

На рівні шкіл Тиви до святкування “Дня Перемоги” часто згадуються добровольці, яких відправила Тувинська Народна Республіка на допомогу СРСР на початку радянсько-німецької війни. 1 вересня, разом із початком навчального року, в республіці відзначають “День історичної пам’яті та честі тувинських добровольців” (Гимназия г.Шагонар, 2021).

Сторінки шкіл Інгушетії не згадали жодну постать з Додатку 7 за весь період спостереження.

Депортації та репресії

Деякі з регіонів вибірки за часів СРСР зазнали значних депортацій та репресій, а саме Калмикія та Інгушетія в 1943 та 1944 роках відповідно. Більше того, обидва

регіони демонструють два протилежних підходи до теми. Зрештою, обидві республіки, попри відмінність у формі, зрештою вписують травматичний досвід у патріотичну рамку.

Фреймінг депортацій у школах Калмикії має чітко визначених акторів радянського режиму, перш за все НКВС та Верховної ради СРСР. У одній з калмицьких шкіл ми зафіксували прямі згадки НКВС у контексті депортації 1943 році. Це відносно відкритий спосіб комеморації: школи називають інституцію, відповідальну за депортацію, не вдаючись до евфемізмів (Школа №12 г. Элиста, 2023с). В іншій школі республіки на одній з фотографій видно учасниць “Руху Перших”, які тримають свічки біля міського меморіалу жертвам сталінізму (ГМГ ім.Б.Б. Городовикова, 2023). Ще одна школа називає депортації “політичним злочином тоталітарного режиму” (МБОУ СОШ №2 г.Элисты, 2025). Також, не було помічено використання цього епізоду історії калмицького народу для політичної індоктринації.

Натомість в Інгушетії комеморація депортації має дещо інший характер. У цьому контексті немає чітко окреслених “винних”. Наприклад, в історії інгуського ветерана Другої світової війни, одна зі шкіл згадує, що після демобілізації він був “змушений їхати” в Казахстан (ГБОУ "СОШ № 21 г. Назрань", 2025). Інша школа описує депортацію суто як “трагічну дату” (Гимназия №1 г.Малгобек им С.Чакхиева, 2026). Загалом, комеморація депортації 1944 року ніби не ставить запитань про відповідальність. Ця травма хоч і присутня у публічному просторі школи, але стає пустим означником.

Проголошення суверенітету на початку 1990-х рр.

Для аналізу репрезентації “параду суверенітетів” здійснювався пошук за датами проголошення відповідних декларацій протягом пізньорадянського періоду та назвами місцевих свят на честь цієї події.

У Калмикії ця дата репрезентована нейтрально в межах опису дня прийняття місцевої конституції та історичної довідки про республіку (Школа №12 г. Элиста, 2023b).

Школи Якутії найактивніше з-поміж вибірки згадують про суверенітет республіки. В усіх трьох школах зафіксовані проведення урочистих заходів до Дня державності Якутії 27 вересня, присвячених проголошенню суверенітету Якутської РСР. Одна школа інтерпретує цю подію як “етап у формуванні сучасної якутської державності”, інша — як “найважливіший етап розвитку республіки як суб'єкта федерації, невід'ємної частини Росії” (Школа №7 г. Мирный РС(Я), 2023; МОБУ СОШ №7 г. Якутск, 2023а; МБОУ «СОШ №5 п. Ленинский», 2025).

Сторінки шкіл Інгушетії, Чувашії та Тиви не згадують дату проголошення суверенітету.

Візуальні символи

Церемоніальні заходи є однією зі сфер найбільш інтенсивного застосування місцевої культури та атрибутики. Це може бути місцевий прапор або національний костюм. У публікаціях шкіл із досліджуваних національних республік регулярно фіксується присутність регіональної символіки під час заходів загальнодержавного характеру — підняття прапора, святкування Дня Росії або Дня народної єдності. Наприклад, прапори і герби республік розміщуються поруч із триколомом під час урочистих лінійок або інших заходів (Школа №12 г. Элиста, 2025b; Гимназия №1 г. Малгобек им С. Чаккиева, 2025)

З-поміж п'яти регіонів виокремлюються школи Чувашії. У той час як в усіх інших школах під час церемонії підняття прапора щопонеділка піднімають як прапор РФ, так і прапор республіки, у чуваських школах на аналогічних заходах вдалося зафіксувати лише прапор Росії (МБОУ "СОШ №7" Алатырского МО ЧР, 2026; МБОУ «Гимназия №8» г. Шумерля, 2024; МБОУ «Гимназия №6» Алатырского МО ЧР, 2026).

Костюми є іншим виміром синкретизму регіональної та загальноросійської ідентичності. Наприклад, в одній зі шкіл Інгушетії під час патріотичного заходу (відкриття “парти героя” на честь випускника школи, який загинув на війні проти України) можна побачити присутність традиційного одягу, який співіснує з військовою уніформою армії СРСР (Гимназия №1 г. Малгобек им С. Чаккиева, 2024b).

Ця візуальна логіка оприявнює інструменталізацію локальної ідентичності: республіканська символіка доповнює федеральну, створюючи образ “багатонаціональної єдності”. Місцеві костюм або прапор у цьому контексті виконують декоративну функцію сигналізування про культурну різноманітність Росії, не ставлячи під сумнів ієрархію, у якій загальнодержавна ідентичність незмінно займає центральне місце.

Фреймінг “рідної мови”

Певно, найбільш показовим індикатором становища місцевих мов є те, що всі школи вибірки ведуть комунікацію російською мовою. Вони не роблять постів з використанням суто місцевої мови та не дублюють російськомовні публікації. Тим не менше, російський календар заходів протягом навчального року має “День

рідної мови”, тож маємо припущення, що тема місцевих мов може бути інструменталізована для підсилення одного з важливих елементів російської ідентичності, який стосується “багатонаціонального народу”.

Загалом, у регіонах дискурс “рідної мови” переважно не виходить за межі декламації віршів, конкурсів читання та спорадичних лекторіїв на тему історії місцевої мови. Відповідно, роль місцевої мови звужена то суто культурно-етнографічного елементу, своєрідної “старожитності”, яка не використовується для патріотичного виховання. Більше того, деякі школи використовують словосполучення “рідна мова” як для позначення місцевої мови, так і для російської — такі приклади є в Чувашії та Інгушетії (МБОУ «Гимназия №6» Алатырского МО ЧР, 2023; Гимназия №1 г.Малгобек им С.Чакхиева, 2025b).

Спільність механізмів індоктринації

Порівняння п'яти різних національних республік дозволяє стверджувати, що попри відмінності між регіонами школи слідує спільній логіці інтеграції локальної культури в патріотичний наратив. Ця знахідка частково підтверджує Т02: режим у вигляді шкіл дійсно вдається до місцевої культури як ресурсу для індоктринації в загальноросійську патріотичну рамку, як у випадку з як у випадку походу учнів тувинської школи на буддійську священну гору Догее, де вони розгорнули прапори РФ і Туви на честь "Дня возз'єднання" з тимчасово окупованими територіями України (МБОУ СОШ №3 г.Кызыла, 2024b). Однак основними засобами індоктринації залишаються федерально уніфіковані елементи — святкування Дня Перемоги, Дня народної єдності, Дня Росії або фігури загальноросійського канону на кшталт Александра Невського, Михайла Кутузова чи Георгія Жукова в декорації класів. Локальна культура не замінює і не модифікує цей каркас, а лише доповнює його регіонально-специфічною оболонкою. Ця логіка не вимагає винищення регіональної ідентичності, але передбачає її десуб'єктивізацію: локальна культура зберігається як декоративний шар.

Через порівняння регіонів за індикаторами можна виокремити три індикатори, які вказують на спільність практик режиму в досліджуваних школах.

По-перше, селективність згадування місцевих історичних постатей та акцент на їхній інтеграційній функції. В усіх регіонах, де школи згадують локальних діячів, спостерігається схожий патерн: інтеграційні фігури (Яковлев у Чувашії, Кулаковський у Якутії, Городовиков у Калмикії) репрезентуються розгорнуто і з акцентом на "зближення з російським народом", тоді як постаті, чия біографія

включає складні відносини з центром (Очіров у Калмикії), або згадуються в нейтрально-довідковому тоні, або не згадуються взагалі.

По-друге, стійкий зв'язок локальних символів з федеральними. Регіональні прапори, костюми та інші символи з'являються у зв'язці з федеральними: триколон поруч із прапором республіки на щотижневих лінійках, національний одяг поруч із військовою уніформою на відкритті "Парти Героя", герб республіки поруч із гербом РФ на оздобленні урочистих заходів. Чувашія у цьому випадку є екстремальним прикладом, де навіть такий символічний зв'язок зведено до мінімуму: на церемоніях підняття прапора фіксується лише державний прапор РФ.

По-третє, обмеження "рідної мови" до фольклорно-декоративної. В усіх п'яти регіонах місцеві мови присутні в шкільному дискурсі лише через декламацію, конкурси читання та спорадичні історико-культурні лекторії. Більше того, жодна школа вибірки не використовує локальну мову як робочу мову комунікації у "ВКонтакте". Чувашія та Інгушетія демонструють граничну форму цієї тенденції: "рідною" мовою в публікаціях може називатися як локальна, так і російська.

Наведені патерни підтверджують ТО2 з певним уточненням. Кейс стаді показує, що інструменталізація місцевої культури відбувається, але в обмежених рамках: вона допускається в індоктринаційний наратив після того, як з неї видалено політичну суб'єктність. Те, що Стюарт в межах концепції легітимуючого націоналізму описує як простір для регіонального переформатування центральних наративів (2024), у матеріалі шкіл у "ВКонтакте" звужено до варіативності тактик в межах єдиної стратегії: наприклад, тувинські школи інтегрують буддизм та історію тувинських добровольців, калмицькі — Цаган Сар та постать Городовикова, а якутські — особу Ойунського як "видатного сина якутського народу", але кінцева точка у цих кейсів схожа: підтвердження ієрархії, у якій загальноросійська ідентичність займає центральне місце попри декларовану "багатонаціональність". Власне, патерн варіативності тактик в межах єдиної стратегії вкладається в логіку MDSD: схожа поведінка шкіл у різних регіонах вказує на системну рису російської політики індоктринації через середню освіту, а не на випадковий збіг.

ДИСКУСІЯ

Отримані результати вписуються в три лінії академічної дискусії про роль освіти в авторитарних режимах і про кейс Росії зокрема. По-перше, для російських шкільних практик у 2021–2025 роках підтверджено передбачення Tetteh та Edgell (2024) про кореляцію між стабілізацією авторитарного режиму та інтенсивністю

освітньої індоктринації. По-друге, гомогенність патріотичної активності в двох групах російських регіонів демонструє зміну порівняно з тим періодом, який описували Ross і Gel'man (2010) щодо регіональної варіації в реалізації федеральної політики. У сфері шкільної позакласної активності після 2022 року централізаційні тенденції виявилися сильнішими за автономію регіонів. По-третє, кейс стадії п'яти національних республік РФ уточнює концепцію легітимуючого націоналізму Стюарт (2024) та ідею кооптації-придушення в Yusupova (2018): репрезентація локальної культури в шкільному дискурсі обмежується декоративно-фольклорним рівнем, тоді як політична суб'єктність регіонів нейтралізується на користь федеральній ідентичності. Загалом, кількісно підтверджена закономірність інтенсифікації політичної індоктринації доповнює аргумент Alava (2025) про мілітаризацію російської шкільної освіти після початку 2022 року.

Тимчасово окуповані території як прискорений ідеологічний апарат

Найбільш виражений результат дослідження — триразове зростання індексу індоктринації на тимчасово окупованих територіях (з 6% у 2021 році до 20% у 2025 році). Це доповнює якісні спостереження Barbieri (2023) і Honchar (2022), які описували політичну індоктринацію місцевих школярів на матеріалі окремих регіонів, але не мали можливостей зробити міжрегіонального порівняння. Кількісна динаміка також узгоджується з аргументом Альтюссера про школу як ключовий ідеологічний апарат держави: на тимчасово окупованих територіях цей апарат вибудовується як активний інструмент заміни шкільної системи України. У цьому сенсі тимчасово окуповані території є кейсом, у якому школа як інститут найбільш виразно демонструє свою ідеологічну функцію. Цю тезу доповнює міністр освіти РФ Сергій Кравцов, який експліцитно вказав на політичний потенціал школярів-старшокласників, заявивши, що “київський режим фактично спотворив свідомість дітей” (ЛИЦ, 2024).

Гомогенність російських регіонів

Результати додають новий вимір до дискусії про роль централізації в політичній індоктринації. Обидві групи російських регіонів утворюють відносно гомогенний кластер патріотичної активності без статистично значущої різниці між собою. Це може свідчити про ефективність федеральних централізуючих інструментів на кшталт програми “Навігатори дитинства”. У таких умовах центр успішно нівелює відмінності між регіонами всередині Росії, створюючи уніфікований шаблон для патріотичної активності на кшталт “Днів єдиних дій”. Водночас на тимчасово

окупованих територіях помітно більш інтенсивну індоктринацію, що підтверджує теоретичне очікування 1, згідно з яким Росія зацікавлена у нівелюванні спадку української системи освіти.

Гомогенність російських регіонів становить емпіричну можливість порівняти централізований характер шкільної політики РФ з літературою про різноманіття публічної політики на рівні федеральних суб'єктів. Ross і Gel'man (2010), описуючи динаміку 2000-х років, вказували на російську федеративну систему як простір, у якому централізаційні зусилля не уніфікують регіони повністю, а лишають регіональним елітам простір для маневру в реалізації федеральних політик. Це очікування для патріотичного виховання після 2022 року не підтверджується: інтенсивність активності в Калмикії, Тиві або Якутії статистично не відрізняється від Костромської чи Тамбовської області. Тим не менше, знахідки в площині характеру індоктринації доповнюють якісні спостереження Yusupova (2018) та Stewart (2024), адже школи дійсно можуть бути єдиними в інтенсивності, але суттєво відрізнятися в характері каналізації федеральної політики.

Поясненням гомогенізації регіонів може бути централізація самого механізму політичної індоктринації через середню освіту, а саме програми "Навігатори дитинства", яка масштабувалася до всіх регіонів РФ у 2023/2024 н.р.. Це підтверджує тезу про схильність консолідованих авторитарних режимів з тривалим горизонтом планування до уніфікованої індоктринації через освіту (Neundorf et al. 2024; Paglayan 2024; Tertytchnaya et al. 2024).

Декоративна локальна культура

Результати кейс стаді підтверджують теоретичне очікування 2 і водночас уточнюють його. Школи в національних республіках дійсно вдаються до репрезентації локальної культури у патріотичному дискурсі, проте ця репрезентація має переважно декоративний або інструментальний характер: місцева ідентичність слугує певним фольклорним доповненням для загальноросійської. Це узгоджується з теоретичним концептом десуб'єктивізації регіональних ідентичностей та перегукується з дослідженнями щодо придушення регіональних ідентичностей як елементу патріотичного виховання (Iashchenko, 2023). На рівні соціальних сторінок шкіл набагато більше контенту присвячено "ядру" російської історії та культури: від постатей на кшталт Олександра Невського та Міхаїла Кутузова до репрезентації культури країни через Александра Пушкіна та Фьодора Достоєвського.

Тим не менше, навчальний рік 2025/2026 може слугувати новим джерелом для аналогічного кейс стаді, потенційно з використанням підручників. З 1 вересня 2025 року у російських школах запроваджено курс "Історія рідного краю". Такий

предмет може стати корисним для вивчення трансформації фреймінгу відносин регіонів із центром протягом історії.

Методологічний внесок

З методологічного погляду, дослідження демонструє продуктивність вивчення цифрового сліду для дослідження Росії в умовах обмеженого дослідницького доступу до “поля”. Поєднання масштабного збору даних через API "ВКонтакте", класифікації за допомогою LLM та статистичних тестів дозволяє вийти за межі домінуючого якісного підходу в дослідженнях російської освітньої системи. Втім, дослідження фіксує лише фасадну частину у вигляді практик режиму, а саме публічну комунікацію шкіл, а не реальні установки учасників освітнього процесу. Це є ключовим обмеженням, яке відкриває простір для подальших досліджень.

У дослідженнях освітньої системи Росії та політичної індоктринації в школах можна окреслити 8 перспективних напрямів.

1. Розширення вибірки шкіл до всіх регіонів Росії та тимчасово окупованих територій України. Це дозволило б верифікувати виявлені закономірності на генеральній сукупності.
2. Охопити 2025/2026 та 2026/2027 навчальні роки. 2026 рік оголошений "Роком єдності народів Росії", а отже таке дослідження дало б змогу перевірити, наскільки змінюється динаміка інструменталізації місцевих культур у національних республіках Росії.
3. Спробувати отримати доступ до вчителів або школярів для проведення класичного підтверджувального дослідження, яке б виміряло не інтенсивність індоктринаційних практик, а їхній реальний ефект на формування ідентичності та політичні установки.
4. Дослідження сільських шкіл, адже ця робота була спрямована винятково на міські школи. Додатковим виміром може бути порівняння активності в сільських та міських школах.
5. Порівняння різних типів шкіл (загальноосвітніх, гімназій, ліцеїв, спецшкіл), де ключовим очікуванням може бути більше патріотичної активності у гімназіях та ліцеях як “більш елітних” закладах освіти.
6. Фокус суто на тимчасово окупованих територіях України та міжрегіональне порівняння двох груп шкіл: тих, які були в окупації до 2022 року, та тих, що були окуповані після початку повномасштабного вторгнення.
7. Time series аналіз шкіл в окупованих районах Донецької та Луганської області у періодах 2014-2022 та 2022-2026 на предмет заміщення “республіканської” ідентичності загальноросійською.
8. Використання методів комп'ютерного зору та автоматизованого аналізу тексту для дослідження підручників з різних предметів: на відміну від публікацій у “ВКонтакте”, підручники дозволяють здійснити ретроспективний аналіз аж до 1990-х років і відстежити ідеологічні зсуви в

довгостроковій перспективі — зокрема, як трансформувалися образ ворога, трактування ключових історичних подій та репрезентація національної ідентичності через різні президентські терміни.

ПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ ДО ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Результати дослідження мають безпосередню суспільну значущість у контексті політики реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Виявлена триразова інтенсифікація патріотичного виховання у цих регіонах після 2022 року свідчить про те, що діти шкільного віку на цих територіях зазнають систематичного та наростаючого ідеологічного впливу. Чим довше триватиме окупація, тим більше навчальних років діти проведуть у системі, спрямованій на формування російської ідентичності та легітимізацію війни проти України. Це створює довгострокові виклики для реінтеграції територій. Відповідно, реагуючи на специфіку сучасної системи освіти Росії, Україна може здійснювати заходи у декількох вимірах.

Моніторинг та документування. Систематичне документування змісту патріотичного виховання на тимчасово окупованих територіях — це одна з перших пропонованих змін. Методологія, апробована в цьому дослідженні, а саме збір даних через API “ВКонтакте” та класифікація за допомогою великих мовних моделей, може бути масштабована до рівня всіх шкіл на окупованих територіях у режимі, наближеному до реального часу. Це дозволило б українським органам влади та дослідницьким інституціям відстежувати динаміку практик індоктринації, від мілітаризованих ігор до "уроків мужності" за участі військових армії РФ. Більше того, це дозволяє фіксувати такі практики як порушення прав дитини відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. Зокрема, такі дані можуть бути передані до Міжнародного кримінального суду як частина доказової бази щодо мілітаризації дитинства. Відповідальною інституцією в цьому напрямі може бути Уповноважений Верховної Ради з прав дитини.

Освітній вимір деокупації. Результати дослідження свідчать про те, що реінтеграція шкільної освіти на звільнених територіях потребує не лише адміністративних, а й психолого-педагогічних заходів. Міністерство освіти і науки України може розробити спеціалізовані програми підтримки для дітей, які пройшли через російську систему патріотичного виховання з урахуванням конкретних типів індоктринаційних практик, виявлених у дослідженні. Зокрема, особливої уваги потребують діти, які брали участь у мілітаризованих заходах на кшталт “Зарниці”, “уроках мужності” та гуманітарній допомозі фронту, тобто тих

форматах, які передбачають не пасивне засвоєння інформації, а активне залучення.

Важливо, що такі програми не повинні мати характеру “перевиховання” чи стигматизації дітей з тимчасово окупованих територій — це ризик, який може поглибити соціальні розломи замість їхнього подолання. Натомість доцільним виглядає підхід, орієнтований на розвиток критичного мислення та медіаграмотності.

Робота з педагогами. Окремою категорією є вчителі, які працювали в умовах окупації. Згідно з кількісним аналізом, школи на тимчасово окупованих територіях є активними ретрансляторами російського патріотичного дискурсу. Однак, це не завжди відображає переконання вчительського колективу, адже часто йдеться про виконання формальних вимог під загрозою дисциплінарних санкцій (Alava, 2025). Вчителі є вразливою категорією, оскільки окупаційні адміністрації можуть вдаватися до тиску та погроз, аби змусити їх вийти на роботу (Amnesty International Ukraine, 2024). Це зачіпає ширшу тему та дилему з визначення колабораціонізму. Політика реінтеграції педагогічних кадрів має враховувати цей примус та передбачати диференційований підхід, який розрізняє вимушену участь у пропагандистських практиках та ідеологічну лояльність до окупаційного режиму.

ВИСНОВКИ

Це дослідження було спрямоване на виявлення регіональних відмінностей у тому, як російські середні школи транслиують громадянську ідентичність через позакласну діяльність. Спираючись на масив із понад майже двох мільйонів публікацій 973 шкіл у "ВКонтакте" за 2021–2025 роки, дослідження поєднало кількісний міжрегіональний аналіз із якісним кейс стаді національних республік.

Результати дозволяють зробити три основні висновки. По-перше, школи на тимчасово окупованих територіях України здійснюють статистично значуще більш інтенсивне патріотичне виховання, ніж школи в обох групах російських регіонів. Індекс патріотичності шкіл на тимчасово окупованих територіях зріс утричі порівняно з довоєнним рівнем — з 6% у 2021 до 20% у 2025 році — і третій навчальний рік поспіль перевищує показники російських регіонів. Це підтверджує теоретичне очікування про те, що в умовах необхідності подолати спадщину іншої освітньої системи режим вдається до посиленої індоктринації. По-друге, дві групи російських регіонів — з етнічною російською більшістю та національні республіки — утворюють відносно гомогенний кластер без статистично значущої різниці між собою, що свідчить про ефективність централізованих федеральних механізмів патріотичного виховання. По-третє,

кейс стаді підтверджує, що школи в національних республіках частково вдаються до репрезентації локальної культури у патріотичному дискурсі, однак ця репрезентація має переважно декоративний характер: місцева ідентичність не конкурує із загальноросійською, а підкріплює її — через фреймінг місцевих солдатів, символічну присутність регіональної символіки та комеморацію, вписану в загальнодержавний патріотичний наратив. Федеральний порядок денний все одно має верх, тож патріотична активність у школі Тиви, регіоні з найменшою часткою російського етнічного населення, та Вологодоській області (понад 95% етнічних росіян) здебільшого має схожі форми.

Разом з тим необхідно чітко окреслити обмеження такого дослідницького підходу. Ключове обмеження — це неможливість виміряти реальний ефект патріотичного виховання на свідомість та установки школярів, батьків і вчителів. Ми можемо лише припускати, наскільки щиро вчителі та школярі беруть участь у патріотичних заходах та чи не є це перформативним актом. Усі актори освітнього процесу можуть отримувати додаткові бонуси чи покарання за участь чи неучасть. Наприклад, школярі можуть отримати додаткові бали до Єдиного державного екзамену, який є ключем до вступу в університет — з 2019 року деякі ВНЗ Росії додають бонусні бали учасникам “Юнармії” (ТАСС, 2019). Припускаємо, що вчителі можуть отримувати премії за організацію патріотичних заходів або дисциплінарні санкції за відмову.

Дослідження фіксує інтенсивність і характер публічної комунікації шкіл, але не те, наскільки ці практики інтерналізуються їхніми учасниками. Публікація у “ВКонтакте” може відображати виконання формальних вимог, особливо враховуючи контексту закону про “держпабліки”, а не щире залучення до патріотичного виховання. Розрізнити ці два випадки на основі наявних даних неможливо. Друге обмеження пов'язане з дизайном вибірки: до дослідження увійшли школи лише з п'яти найбільших міст 10 регіонів Росії та 5 регіонів тимчасово окупованих територій України. Це означає, що отримані результати є репрезентативними для міських шкіл обраних регіонів, але не можуть бути автоматично узагальнені на сільські школи або на регіони, що не увійшли до вибірки. Зокрема, через методологічні рішення, пов'язані з Most Different System Design, за межами вибірки залишилися деякі республіки Північного Кавказу, як-от Чечня та Дагестан, де суттєво може відрізнятися як динаміка патріотичного виховання загалом, так і інструменталізація місцевих культур. Третє обмеження стосується самого джерела даних: закон про “держпабліки” набрав чинності лише з грудня 2022 року, тому дані за 2021 — початок 2023 року є менш повними та рівномірними, ніж за наступні роки, що слід враховувати при інтерпретації часової динаміки.

Попри ці обмеження, зібраних даних достатньо для досягнення мети пошукового дослідження — виявлення закономірностей і механізмів, а не точного вимірювання сили зв'язку між змінними. Масштаб вибірки, тривалість періоду спостереження та поєднання кількісного і якісного методів забезпечують достатню підставу для формулювання обґрунтованих висновків про регіональну диференціацію патріотичного виховання в російських школах. Ці висновки можуть слугувати відправною точкою для подальших підтверджувальних досліджень із ширшою географічною вибіркою та прямим доступом до учасників освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Alava, J. (2025). From Patriotic Education to Militarist Indoctrination—Disciplinary Power and Silent Resistance in Russia after the Onset of the War against Ukraine. *Problems of Post-Communism*, 72(5), 429–440.

Althusser, L. (2014). *On the reproduction of capitalism: Ideology and ideological state apparatuses*. Verso Books.

Amnesty International Ukraine. (2024). Вчительок і вчителів на окупованих Росією територіях через погрози й насильство примушують викладати за російською шкільною програмою, метою якої є індоктринація дітей. Amnesty International Ukraine. URL: <https://www.amnesty.org.ua/vchytelstvo-na-okupovanyh-rosiyeyu-terytoriyah/>.

Anderson, B. (2016). *Imagined communities*. Verso Books.

Apple, M., & Christian-Smith, L. (Eds.). (1991). *The Politics of the Textbook* (1st ed.). Routledge.

Barbieri, J. (2023). Raising Citizen-Soldiers in Donbas: Russia's Role in Promoting Patriotic Education Programmes in the Donetsk and Luhansk Peoples' Republics. *Ethnopolitics*, 23(5), 515–536.

Berry, J. W. (1989). Imposed Etics-Emics-Derived Etics: The Operationalization of a Compelling Idea. *International Journal of Psychology*, 24(6), 721–735. <https://doi.org/10.1080/00207598908247841>

Billig, M. (1995). *Banal nationalism*. Sage.

Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Polity Press.

Durkheim, E. (1956). *Education and Sociology*. Free Press.

Hakim, Y., Garmazhapova, A., & Ilyasov, M. (2024). "Repurposing Tradition to Justify the War in Ukraine." PONARS Eurasia Policy Memo No. 878.

Headland, T. N., Pike, K. L., & Harris, M. E. (1990). Emics and etics: The insider/outsider debate. In *This book had its genesis at a symposium of the 87th Annual Meeting of the American Anthropological Association in Phoenix, Arizona, on Nov 19, 1988.* Sage Publications, Inc.

Honchar, M. 2022. "Education Policy of the Russian Administration in the Occupied Kherson Region (End of February – October 2022)." *Studies in Comparative Education* (2). <https://doi.org/10.31499/2306-5532.2.2022.270951>.

Iashchenko, I. 2023. "Nationalistic Propaganda as a Strategy for Patriotic Upbringing in Russian Education." *Nuovi Autoritarismi E Democrazie: Diritto, Istituzioni, Società* 5 (1).

Jankiewicz, S., Knyaginina, N., & Prina, F. (2020). Linguistic rights and education in the republics of the Russian Federation: Towards unity through uniformity. *review of central and east european law*, 45(1), 59-91.

Jennings, M. K., & Niemi, R. G. (1968). The transmission of political values from parent to child. *American political science review*, 62(1), 169-184.

Kolsto, P. (Ed.). (2017). *Russia before and after Crimea: Nationalism and Identity, 2010-17*. Edinburgh University Press.

Koposov, N. (2023). "The Only Possible Ideology": Nationalizing History in Putin's Russia. In *Patriotic History and the (Re) Nationalization of Memory* (pp. 51-61). Routledge.

Korostelina, K. (2014). Legitimizing an authoritarian regime: Dynamics of history education in independent Russia. In J. H. Williams (Ed.), *Reconstructing memory: School textbooks and the imagination of the nation* (pp. 293–310). Sense Publishers.

Lall, M. (2008). Educate to hate: the use of education in the creation of antagonistic national identities in India and Pakistan, *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 38:1, 103-119.

Limonier, K., & Audinet, M. (2025). From Restricted to Digital Fieldwork: A Renewed Methodological Framework for Russian Studies After the Full-Scale Invasion of Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*, 1-15.

Lipset, S. M. (1959). Some social requisites of democracy: Economic development and political legitimacy¹. *American political science review*, 53(1), 69-105.

Neundorf, A., & Pop-Eleches, G. (2020). Dictators and Their Subjects: Authoritarian Attitudinal Effects and Legacies. *Comparative Political Studies*, 53(12), 1839-1860.

Neundorf, A., Nazrullaeva, E., Northmore-Ball, K., Tertychnaya, K., & Kim, W. (2024). Varieties of indoctrination: The politicization of education and the media around the world. *Perspectives on politics*, 22(3), 771-798.

Pachkov, A. (2023). The effect of education on nationalism and ethnic exclusionism in modern Russia [MA thesis, Univerzita Karlova]. Charles University Digital Repository.

Paglayan, A. (2025). Education in Authoritarian Regimes. In *The Oxford Handbook of Authoritarian Politics*. <http://dx.doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198871996.013.47> Retrieved from <https://escholarship.org/uc/item/3079p1k6>

Paglayan, Agustina S. 2024. Raised to Obey: The Rise and Spread of Mass Education . Princeton: Princeton University Press.

Ross, C., & Gel'man, V. (eds.) (2010). *The Politics of Sub-National Authoritarianism in Russia*. Routledge

Sanina, A. (2017). Patriotic education in contemporary Russia: Sociological studies in the making of the post-Soviet citizen. ibidem-Verlag / Columbia University Press.

Schissler, H & Soysal, Y. N. (Eds.). (2005). The nation, Europe and the world: Textbooks and curricula in transition. Berghahn Books.

Stewart, K. L. (2024). *Legitimizing Nationalism: Political Identity in Russia's Ethnic Republics*. University of Wisconsin Press

Tertychnaya K, Kim W, Neundorf A, Northmore-Ball K, Nazrullaeva E. (2024). Power Personalization and Indoctrination in Dictatorships. OSF Preprints.

Tetteh, P., & Edgell, A. B. (2024). Education, Indoctrination, and Mass Mobilization in Autocracies. *V-Dem Working Paper*, (151).

uchi.ru. (n. d.). Список школ России. uchi.ru. URL: <https://uchi.ru/schools>.

Vickers, E. & Jones, A. (Eds.). (2005). History education and national identity in East Asia. Routledge.

Voigtländer, N., & Voth, H. J. (2015). Nazi indoctrination and anti-Semitic beliefs in Germany. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 112(26), 7931-7936.

Wedeen, L. (2015). *Ambiguities of domination: Politics, rhetoric, and symbols in contemporary Syria*. University of Chicago Press.

Yusupova, G. (2018). "Cultural nationalism and everyday resistance in an illiberal nationalising state: ethnic minority nationalism in Russia." *Nations and Nationalism*, 24(3), 624–647.

Yusupova, G. (2022). How does the politics of fear in Russia work? The case of social mobilisation in Support of Minority Languages. *Europe-Asia Studies*, 74(4), 620-641.

Zajda, J., & Zajda, R. (2012). Globalisation, ideology and the politics of history school textbooks: Russia. *Education and Society*, 30(3), 67-78.

АНО “Диалог”. (2023). Эффективный госпаблик школы. АНО “Диалог”. https://dialog.info/wp-content/uploads/2023/05/Gospabliki_shkol_metodichka_Dialoga-2.pdf.

ГБОУ "СОШ № 21 г. Назрань". (2025). Магомед Евлоев — участник Великой Отечественной войны. *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-222656746_145.

Гимназия №1 г.Малгобек им С.Чакхиева. (2024a). Среди множества традиционных и вновь обретенных праздников есть один особый – 23 февраля. URL: https://vk.com/wall-216228044_122.

Гимназия №1 г.Малгобек им С.Чакхиева. (2024b). Ко Дню Героев Отечества в ГБОУ «Гимназия №1 г.Малгобек » произошло знаменательное событие. *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-216228044_319.

Гимназия №1 г.Малгобек им С.Чакхиева. (2025). В парке им. Серго Орджоникидзе в Малгобеке прошло торжественное шествие, приуроченное ко Дню детских общественных организаций. *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-216228044_488.

Гимназия №1 г.Малгобек им С.Чакхиева. (2025b). Ежегодно во всем мире 8 сентября отмечается Международный день распространения грамотности. *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-216228044_579.

Гимназия №1 г.Малгобек им С.Чакхиева. (2026). В преддверии трагической даты в истории ингушского народа, в нашей гимназии прошел конкурс рисунков. *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-216228044_798.

Гимназия г.Шагонар. (2021) 1 сентября в Туве отмечают День исторической памяти и чести добровольцев Тувинской Народной Республики. *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-167865948_1811.

Гимназия г. Шагонар. (2022). В МБОУ Гимназии проведены Урок Мужества «Герои среди нас» в 5-8 классах. *ВКонтакте*. URL https://vk.com/wall-167865948_2260.

Гимназия г.Шагонар. (2024). «МОЙ ПАПА -ГЕРОЙ: урок мужества и патриотизма». URL: https://vk.com/wall-167865948_4574.

ГМГ им.Б.Б. Городовикова. (2023). Сегодня, 28 декабря 2023 года, исполнилось 80 лет со дня депортации калмыцкого народа в Сибирь. *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-204513849_1703.

Коваль, И. (2017). Прокуратура выступила за добровольное изучение татарского. DW. URL: <https://shorturl.at/8PDos>.

ЛИЦ. (2024). Министр просвещения рассказал Путину об интеграции систем образования новых регионов. *Луганский Информационный Центр*. URL: <https://lug-info.ru/news/ministr-prosvesheniya-rasskazal-putinu-ob-integracii-sistem-obrazovaniya-novyh-regionov/>.

Мархинская школа №2 г. Якутска. (2024). 14 октября День государственного флага Республики Саха (Якутия). *ВКонтакте*. https://vk.com/wall-217322046_1728.

МБОУ "Гимназия №8" г. Шумерля. (2025). Быть воином - жить вечно! *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-134245837_5467.

МБОУ "Кошаровская СОШ". (2025). Каравон, Семьк, Валда Шинясь, Сабантуй, Гырон Быдтон, Иван Купала, Уяв и Питрау – с мая начинается пора национальных праздников. *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-205749441_4124.

МБОУ "СОШ №7" Алатырского МО ЧР. (2023). Участники круглого стола «Заветы великих просветителей России как ключ к объединению народов», посвященного 175-летию со дня рождения Ивана Яковлева. *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-215725164_774.

МБОУ "СОШ №7" Алатырского МО ЧР. (2026). Сегодня в нашей школе состоялась торжественная церемония внесения Государственного флага Российской Федерации. *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-215725164_4789.

МБОУ "СОШ№5п.Ленинский". (2025). 27 апреля 1922 года постановлением Президиума ВЦИК РСФСР была образована Якутская Автономная Советская Социалистическая Республика. *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-212776393_938.

МБОУ «Гимназия №6» Алатырского МО ЧР. (2023). Для обучающихся 9А и 9Б классов прошел библиотечный час "О чистоте родного языка". *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-194847377_654.

МБОУ «Гимназия №6» Алатырского МО ЧР. (2026). Ежедневная линейка дала старт новой учебной неделе в гимназии. *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-194847377_4984.

МБОУ «Гимназия №8» г.Шумерля. (2024). Утро понедельника у гимназистов началось с традиционной линейки и поднятия флагов. *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-134245837_4661.

МБОУ «СОШ № 7» им. Л. С. Новиковой г. Кызыла РТ. (2025). Участвуем в городском конкурсе проектов с материалом " Памятник тувинским добровольцам". *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-215973612_3022.

МБОУ «СОШ №5 п. Ленинский». (2025). Классные часы, торжественная линейка, праздничный флешмоб... *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-212776393_1249.

МБОУ СОШ №2.г.Элисты. (2025). 28 декабря — памятный день жертв депортации калмыцкого народа. *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-211296925_2409.

МБОУ СОШ №3 г.Кызыла. (2024а). 80 ЛЕТ ТЫВА В СОСТАВЕ РОССИИ *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-209545640_2596.

МБОУ СОШ №3 г.Кызыла. (2024б). ДЕНЬ ВОССОЕДИНЕНИЯ ДОНЕЦКОЙ НАРОДНОЙ РЕАСПУБЛИКИ, ЛУГАНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ, ЗАПОРОВСКОЙ ОБЛАСТИ С РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИЕЙ. *ВКонтакте*. URL: https://vk.com/wall-209545640_2512.

Министерство образования и науки Мурманской области. (2021). Паспорт федерального проекта "Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации". https://minobr.gov-murman.ru/files/activities/fp-patrioticheskoe-vospitanie_2.pdf

Министерство Просвещения Российской Федерации. (2022). Письмо от 5 июля 2022 г. N ТВ-1290/03 О НАПРАВЛЕНИИ МЕТОДИЧЕСКИХ РЕКОМЕНДАЦИЙ. *Управление по контролю и надзору в сфере образования министерства образования Нижегородской области*. URL: <https://ukn-minobr.nobl.ru/documents/active/51235/>

МОБУ СОШ №7 г. Якутск. (2023a). 27 сентября в нашей школе прошла торжественная линейка посвященная празднованию Дня государственности Республики Саха (Якутия)... ВКонтакте. URL: https://vk.com/wall-217115544_94.

МОБУ СОШ №7 г. Якутск. (2023b). В преддверии 130-летия со дня рождения великого якутского писателя Платона Алексеевича Ойунского... ВКонтакте. URL: https://vk.com/wall-217115544_142.

МОБУ СОШ №7 г. Якутск. (2024). "Единством и дружбой мы вместе сильны!" ВКонтакте. URL: https://vk.com/wall-217115544_611.

Навигаторы детства. [@navigatory_detstva]. (2024). Навигаторы детства начинают свою работу по всей стране. Telegram. https://t.me/navigatory_detstva/4161?single.

ОТС LIVE. (2024). Кто такой советник по воспитанию? I Программа "Мы – будущее". YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=vcGkv_xGO6g.

Правительство Российской Федерации. (2022). Распоряжение от 2 сентября 2022 г. № 2523-р. Правительство России. <http://government.ru/docs/46448/>

Росдетцентр | РДЦ. [@rosdetcenter]. (2023). Начнем знакомство с нашими проектами! Telegram. <https://t.me/rosdetcenter/28>.

Российская Федерация. (2022). Федеральный закон от 14.07.2022 № 270-ФЗ. *Официальное опубликование правовых актов*. <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202207140024>.

Таланова, Д. (2023). И в мальчишке, и в девчонке есть по 200 грамм взрывчатки. *Новая газета Европа*. <https://novayagazeta.eu/articles/2023/06/23/i-v-malchishke-i-v-devchonke-est-po-200-gramm-vzryvchatki>.

ТАСС. (2019). Юнармейцам добавят баллы к ЕГЭ. ТАСС. URL: <https://tass.ru/obschestvo/6273668>.

ФГОС. (n. d.). Федеральные государственные образовательные стандарты. URL: <https://fgos.ru/>.

Федеральная служба государственной статистики. (2020). Итоги ВПН-2020. Том 5 Национальный состав и владение языками. Федеральная служба государственной статистики. URL: https://rosstat.gov.ru/vpn/2020/Tom5_Nacionalnyj_sostav_i_vladenie_yazykami.

Школа №12 г. Элиста. (2023a). Сегодня 137 лет со дня рождения Номто Очировича Очирова... ВКонтакте. URL: https://vk.com/wall-211291884_1302.

Школа №12 г. Элиста. (2023b). ДЕНЬ ПРИНЯТИЯ СТЕПНОГО УЛОЖЕНИЯ (КОНСТИТУЦИИ) РЕСПУБЛИКИ КАЛМЫКИЯ... ВКонтакте. URL: https://vk.com/wall-211291884_622.

Школа №12 г. Элиста. (2023c). Депортация калмыков или Операция «Улусы» — форма политических репрессий по национальному признаку... ВКонтакте. URL: https://vk.com/wall-211291884_1709.

Школа №12 г. Элиста (2024a). Активисты Первых 12-шки, продолжая январскую акцию ДелоМесяцаПервых... ВКонтакте. URL: https://vk.com/wall-211291884_1856.

Школа №12 г. Элиста (2024b). В школе состоялась Классная встреча активистов первичного отделения Движения Первых... ВКонтакте. URL: https://vk.com/wall-211291884_3573.

Школа №12 г. Элиста. (2024c). К 114-летию Басана Бадьминовича Городовикова. ВКонтакте. https://vk.com/wall-211291884_3584.

Школа №12 г. Элиста. (2025a). В рамках Года Защитника Отечества в нашей школе... URL: https://vk.com/wall-211291884_4065.

Школа №12 г. Элиста. (2025b). Понедельник. Церемония выноса флага. ВКонтакте. URL: https://vk.com/wall-211291884_6131.

Школа №7 г. Мирный РС(Я). (2023). ДЕНЬ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ РЕСПУБЛИКИ САХА (ЯКУТИЯ) ВКонтакте. URL: https://vk.com/wall-212980199_701.

Школа №7 г. Мирный РС(Я). (2024). ФЛЕШМОБ "ЖИВОЙ КОРИДОР". ВКонтакте. URL: https://vk.com/wall-212980199_2074.

Школа №7 г. Мирный РС(Я). (2025). «Урок мужества». URL: https://vk.com/wall-212980199_2926.

ДОДАТКИ

Додаток 1. Інструкції зі звітування про проведення патріотичних заходів

Повна версія документу доступна на російському сервісі “Яндекс Диск”:
<https://disk.yandex.ru/d/Zx7o8D8lPqgvsg>.

Нижегородская область

Подготовка отчетного материала

Подготовка видеоматериала для отчетного ролика:

– видео совместной деятельности студентов и Советников по проведению ряда мероприятий.

Просим предоставить фото и видео с мероприятий. Крупные, средние и общие планы, эмоции участников, совместную деятельность Советников и студентов участников форматов.

Требования к видеоматериалу.

технические требования к видео совместной деятельности:

- горизонтальное;
- full hd;
- разрешение мин 1280 на 720.

технические требования к видео интервью:

- горизонтальное;
- статичное full hd;
- разрешение мин 1280 на 720;
- средний план;
- качественный звук (запись на микрофон).

Требования к фотографиям:

– камера фотоаппарата или хорошо снимающего телефона;
– человек, предмет не должны быть обрезанными;
– фото не смазано;
– на фото обязательно присутствует советник и студенты;
– присылайте 2-3 качественных снимков с мероприятия (2 горизонтальных, 1 вертикальное): фотографии крупного плана, пару общих, фото в действии.

– на одном фото 3-5 участников;
– отвлеките студентов, камеры как будто нет, обстановка естественная, не наигранная.

!Не обязывайте участников, а заинтересуйте, сделайте так, чтобы у них были естественные эмоции.

Додаток 2. Вибірка регіонів та шкіл

Оскільки таблиця з переліком регіонів та шкіл займає понад 1000 рядків, вона доступна за посиланням на Google Drive: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1qtFKlSr6ukpk8u0NXmG-ZOJqWeWYTLSxkxlQSHKmgc/edit?usp=sharing>.

Додаток 3. Ключові слова, які містять патріотичне значення

День памяти погибших при исполнении, #Навигаторыдетства, #своихнебросаем, #мненестыдно, #ДвижениеПервых, Международный день родного языка, Всероссийское общество "Знание", Юнармия, Юнармейцы, Движение Первых, Орлята, защитника отечества, родной язык, СВО, спецоперация, сппециальная военная операция, патриотизм, Путин, Разговоры о важном, парта героя, Зарница, Зарничка, военный, Росдетцентр, патриотическое воспитание, флаг, герб, гимн, знамя, #Навигаторыдетства, #своихнебросаем, #мненестыдно, #ДвижениеПервых, #Юнармия, #МыВместе, #ГодыПобеды, #БессмертныйПолк, #ЗаРоссию, #ЗаПобеду, #ВместеМыПобедим, #нашипобеждают, #Занаших, #своисвоихнебросают, #СВОихнебросаем, #письмосолдату, #письмонафронт, #коробкасолдату, #помощьфронту, #РазговорыОВажном, Юнармия, Юнармейцы, Движение Первых, Орлята России, Росдетцентр, движение школьников, РДШ, Волонтёры Победы, Россия — страна возможностей, ДОСААФ, Военно-патриотический клуб, Добровольцы, Разговоры о важном, Парта героя, Бессмертный полк, Вахта памяти, Диктант Победы, Тотальный диктант, Урок мужества, День воинской славы, День народного единства, День России, День Конституции, День государственного флага, День защитника отечества, День Победы, День памяти погибших при исполнении, День Героев Отечества, Час мужества, Боевая вахта, Военно-спортивные игры, Армейские игры, Патриотический форум, СВО, Спецоперация, Военная операция, Освобождение, освободители, Денацификация, Демилитаризация, солдат, герои, Военнослужащие, Мобилизация, Фронт, Письмо солдату, Помощь фронту, Окопные свечи, Плетение, Братские народы, Народные республики, Воссоединение, Новые регионы, новые территории, Флаг, триколор, Герб, Гимн, Знамя, Георгиевская, Лента памяти, Патриотизм, воспитание, Патриот, Родина, Отечество, Многонациональный народ, Традиционные ценности, Духовно-нравственн, ценности, Суверенитет, народ, идентичность, граждан, гражданск, Историческая память, Скрепы, Государственность, Народосбережение, Крымская весна, Основы безопасности и защита Родины, письмо победы, без срока давности, окна победы, свеча памяти, неделя безопасности, хранители истории, моя история, классная страна, ветеран, герой, права человека, Поклонимся великим тем годам, блокадный хлеб, 1418, 1 418, заботы о памятниках истории и культуры, геноцид, Дороги Победы, Обучение Служением, Хроники непокоренного города, путь героя, Родная Армия, Верни герою имя, Сад памяти, Армейский калейдоскоп, Летопись сердец, События немирной жизни, Огненные

картины войны, Наши семейные книги памяти, россия, отечество, первые, служба, День воссоединения Крыма с Россией, Ленинград, фашист, Сталинград, день русского языка

Додаток 4. Ключові слова, які сигналізують про проведення заходів

открытый урок, акция, митинг, концерт, мероприятие, конкурс, фестиваль, соревнование, игра, классный час, разговор, экскурсия, визит, посещение, просмотр, семинар, событие, беседа, линейка, тренинг, турнир, проект, олимпиада, встреча, сбор, собрание, выставка, матч, эстафета, первенство, флешмоб, субботник, форум, церемония, марафон, чемпионат, состязание, симпозиум, минута, конференция, спектакль, спартакиада, универсиада, поездка, прогулка, показ, лекция, выступление, презентация, программа, дискуссия, кружок, лагерь, путешествие, тренировка, экспедиция, вахта, возложение, присяга, клятва, посвящение, слёт, письмо, урок, викторина, квиз, квест, мастер-класс, воркшоп, мастерская, интерактив, дебаты, круглый стол, ярмарка, секция, факультатив, практикум, дежурство, актив, отряд

Додаток 5. Системний промпт для класифікації публікацій, що містять патріотичну позакласну активність

SYSTEM_PROMPT = ""

Ты — эксперт-аналитик по мониторингу государственного и патриотического контента в образовательной среде.

Твоя задача — классифицировать посты, отделяя обычную активность (ЗОЖ, общие праздники) от мероприятий с четким идеологическим вектором.

Категории:

- ceremonial_ritual: Поднятие флага, гимн, присяги, "Линейки", открытие "Парт Героев".

- commemoration: Мемориальная работа. Посты о сохранении памяти: "Бессмертный полк", караулы у Вечного огня, возложение цветов к памятникам ВОВ или СВО, "Минута молчания", Вахты памяти, возложение цветов, памятные даты.

- military_training: НВП и допризывная подготовка. Военизированные игры ("Зарница"), тактическая медицина, разборка/сборка автомата, строевая подготовка, полосы препятствий, смотры строя и песни.

- humanitarian_aid: Тыловая поддержка. Сбор помощи для бойцов на фронте, изготовление сетей/свечей, акция "Письмо солдату".

- educational_lessons: Идеологическое просвещение. "Разговоры о важном", "Уроки мужества", лекции о геополитике или истории России как великой державы.

- meeting_heroes: Живая преемственность. Встречи с ветеранами (ВОВ, Афганистан, Чечня, СВО), действующими военными или их семьями.
- creative_patriotic: Творчество с господтекстом. Конкурсы рисунков "Мой папа — герой", фестивали патриотической песни, выставки, флешмобы о "Русской весне" или истории Победы.
- holiday_celebration: 9 мая, 23 февраля, День России — общие праздничные мероприятия.
- sports_events: ТОЛЬКО спортивные события, которые имеют явное патриотическое посвящение: турниры памяти погибших воинов, кубки в честь героев СВО, соревнования под эгидой "Юнармии" или "Боевого братства".
- not_relevant: Любой контент без явного патриотического маркера (обычный спорт, ЗОЖ, школьные будни, общие праздники).

Правила:

1. Выбери РОВНО ОДНУ категорию — ту, которая лучше всего описывает главную суть поста.
2. Если содержание не связано с патриотикой — верни not_relevant.

Формат ответа (строго JSON, без markdown-блоков):

```
{
  "event_type": "category",
  "confidence_score": 0.95
}
```

Додаток 6. Нотація тесту Манна-Уїтні

Пара порівняння	Група регіонів	N	Медіана	25% перц.	75% перц.	Середній ранг	Сума рангів	Критерій U	Z-score	p-value	p-adjusted	Значущість
Група 1 та Група 2	Група 1	360	0.15	0.11	0.18	303.92	109412	44432	-1.99	0.0464	0.1391	Ні
	Група 2	272	0.16	0.12	0.19	333.15	90616					
Група 1 та Група 3	Група 1	360	0.15	0.11	0.18	287.03	103331.5	38351.5	-8.59	< 0.001	< 0.001	Так
	Група 3	341	0.19	0.14	0.25	418.53	142719.5					
Група 2 та Група 3	Група 2	272	0.16	0.12	0.19	254.94	69343.5	32215.5	-6.5	< 0.001	< 0.001	Так
	Група 3	341	0.19	0.14	0.25	348.53	118847.5					

Додаток 7. Список імен та назв для кейс-стаді репрезентації історичних місцевих постатей

- Інгушетія
 - Бунухо Базоркін — генерал Російської імператорської армії.
 - Ідріс Базоркін — радянський інгуський письменник.
 - Ідріс Зязіков — перший керівник Інгуської автономної області в межах РРФСР.
 - Кавказька туземна кінна дивізія або “Дика дивізія” — підрозділ імперської армії часів Першої світової війни, який складався з чеченців та інгушів.
 - Шейх Мансур — імам Північного Кавказу, очільник опору російській експансії на Кавказі кінця 18 ст..

- Вассан-Гірей Джабагієв — політичний діяч, антибільшовик, міністр фінансів Горської республіки.
- Якутія
 - Манчаари — якутський “благодійний розбійник”, керівник повстань проти соціальної несправедливості. Канонізований радянською історіографією як “гроза багатів”.
 - Платон Ойунський — письменник, один із засновників Якутської АРСР.
 - Олексій Кулаковський — письменник.
 - Анемподист Софронов — письменник.
 - Федір Попов — учасник Другої світової війни, герой Радянського Союзу.
 - Олексій Миронов — учасник Другої світової війни, Герой Радянського Союзу.
 - Тигин Дархан — очільник якутських племен.
- Калмикія
 - Ока Городовиков — генерал-полковник РСЧА, учасник Другої світової війни, герой Радянського Союзу.
 - Басан Городовиков — перший секретар Калмицького обкому КПРС, герой Радянського Союзу.
 - Убаші — хан, за якого ліквідовано Калмицьке ханство в 1771 році.
 - Номто Очіров — етнограф, учасник Білого руху
 - Еелян Овла — автор, творчість якого лягла в основу “Джангар”, одного з основних епосів калмицького народу.
 - Давид Кутультінов — поет.
- Тива
 - Монгуш Буян-Бадирги — очільник Тувинської Народної Республіки.
 - Дондук Куулар — очільник Тувинської Народної Республіки.
 - Тувинські добровольці на стороні РСЧА.
 - Салчак Тока — перший очільник Тиви в складі СРСР, один з організаторів приєднання республіки.
- Чувашія
 - Мішші Сеспель — поет.
 - Іван Яковлев — укладач чуваського алфавіту.
 - Андріян Ніколаєв — радянський космонавт.

Додаток 8. Код для роботи з API “ВКонтакте” та аналізу зібраних даних

Весь код, використаний під час роботи над дослідженням, завантажено у папку на Google Drive за посиланням: <https://drive.google.com/drive/u/3/folders/1EAvm366Hq781noDG8ZalLZDSDrVzgoсG>. У папці міститься три файли:

- `scrape_group_posts.py` — код для збору публікацій шкіл у “ВКонтакте”.
- `gemini_classifier_clean.ipynb` — код для класифікації публікацій на предмет політичної індоктринації через LLM.
- `intensity_statistical_tests_clean.ipynb` — код для кількісного аналізу та підтвердження ТО1.